

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Бања Лука, 2024. година

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

Издавачи:

**Универзитет у Бањој Луци
Факултет безбједносних наука**

Булевар војводе Живојина Мишића 10 а
78000 Бања Лука, Република Српска
Тел: +387 51 333 603
<https://fbn.unibl.org/>

**Криминалистичко-полицијски
универзитет**

Цара Душана 196
11080 Земун, Србија
Тел: +381 11 3161-444

<http://www.kpu.edu.rs/cms/>

Е-адреса часописа: casopis@fbn.unibl.org

Интернет адреса часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>
<http://scindeks.ceon.rs/journaldetails.aspx?issn=2637-3076>

Главни и одговорни уредник:

Предраг Ђеранић
Универзитет у Бањој Луци, Факултет безбједносних наука, Бања Лука, Република Српска, БиХ

Замјеник главног и одговорног уредника:

Ненад Радовић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Извршни уредници:

Ивана Бјеловук, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Велибор Лалић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци,
Република Српска, БиХ

Чланови редакције:

Дарко Паспаљ, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Оливер Бакрески, Филозофски факултет, Универзитет Свети Ћирило и Методије, Скопље, Република Сјеверна Македонија
Јана Врућинић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Драгана Васиљевић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ
Жељко Никач, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Марија Поповић Манчевић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Марија Тасић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Тамаш Ковач, Лудовика, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Јохана Фаркас, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Саболч Мањас, Факултет за спровођење закона, Лудовика Универзитет за јавну управу, Мађарска
Марија Мићовић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија
Вук Кулић, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Секретаријат часописа:

Предраг Поповић
Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Република Српска, БиХ

Лектор:

Адријана Митрић

Превод на енглески:

Лидија Николић Новаковић

Штампа:

Мако принт, Бања Лука

Тираж: 100

ISSN 2637-3076

Часопис излази два пута годишње

Журнал за безбједност и криминалистику (уписан у Регистар јавних гласила Министарства просвјете и културе Републике Српске, под редним бројем 688)

УВОДНИК

И док се шеста година објављивања часописа Журнал за безбједност и криминалистику приводи крају, а завршава сјајним, дванаестим по реду бројем (сјајан је због радова које садржи), уредништво има разлога за задовољство. Сврстан у прву категорију националних научних часописа у Републици Српској, Журнал и те како заслужује да се задржи у друштву одабраних. Теме о којима аутори пишу су интригантне и актуелне, од рефлексивног управљања друштвеним мрежама, посебних доказних радњи, превенције криминалитета кроз дизајн окружења, до мигрантске кризе и безбједносних импликација које она доноси.

Стево Јаћимовски у раду под називом „*Рефлексивно ујрављање њушем друштвених мрежа као безбједносни изазов*” указује да је рефлексивно управљање метод управљања сложеним системима, и у уводном дијелу наводи да ће се бавити „рефлексивним управљањем и утицајем на друштвене структуре путем друштвених мрежа”. Аутор је тај задатак означио као приоритет у истраживању и основни безбједносни изазов „посебно изражен последњих деценија услед развоја нових технологија”. У том контексту апострофирао је да рефлексивно управљање „постаје све значајније за проучавање и разумевање посебно у области безбедности државних система”. Иако би се дало закључити да ће се Јаћимовски бавити регионалним аспектима наведеног проблема, тј. да ће фокус истраживања бити на „простору бивших југословенских република, Западног Балкана и постсовјетском простору”, проблем је захватио далеко шире (и у географском смислу), чиме је свом раду дао додатну вриједност. Живимо у времену у којем земље које су се до јуче заклињале у демократске вриједности и при томе апострофирале слободу говора и медија, уводе санкције медијској групи Россия сегодня, а ФБИ претреса станове њиховим дописницима у САД уз оптужбе и објашњење да се то чини „због њихове повезаности са дестабилизујућим акцијама Руске Федерације у иностранству”.

Јаћимовски врло прецизно дефинише рефлексивно управљање као „утицај једне стране (манипулатор, субјект) на одлуке које доноси противник или партнер (објект) навођењем (наметањем) таквих почетних премиса, на основу којих објект делује, на начин који манипулатор жели”, односно, када „субјект управљања креира информационо поље над контролисаним објектом”. Говорећи о механизмима рефлексивног управљања аутор истиче улогу језика као основног инструмента утицаја на појединца наглашавајући да „човек не живи само у свету предмета и догађаја, већ и у свету језика који је за њега основа”. Када је ријеч о друштвеним мрежама, Јаћимовски скреће пажњу да модераторе „који имају шира права од обичних корисника

на ресурсима друштвених мрежа”, јер модератори „имају право да: бришу и уређују туђе поруке, бришу корисничке странице, ограничавају права корисника да уређују и прегледају сајт”.

У дијелу под називом Технике реализације рефлексивног управљања, наводе се карактеристични правци дјеловања, а то су по Јаћимовском: компјутерска технологија или софтверско-математички утицај на друштвене мреже; утицај на доносиоце одлука; утицај на сваког корисника појединачно; утицај преко агената утицаја. Као примјери код којих су наведене технике дошле до изражаја истичу се рушење власти у Србији, тзв. Пети октобар, обојене револуције на Блиском истоку и Украјини, те „стварање мишљења о безазленом утицају осиромашеног уранијума на здравље људи у Србији и Републици Српској под утицајем „ауторитета” из медицинских кругова”. Јаћимовски се, на крају, дотиче и врло актуелног појма „хибридни рат” и у смислу сузбијања ефеката против којих се ратови тог типа воде сугерише да би те нападануте државе „ требало да у оквиру својих безбедносних структура формирају тело састављено од компетентних људи оспособљених за вођење хибридних ратова. Ово тело би пратило и предузимало мере за спречавање злонамерног информационог утицаја на све сегмента друштвене зеједнице”. Све у свему, интересантна тема и приступ уз снажан ослонац на руске ауторе који се овом проблематиком у дужем периоду систематски баве.

Звонимир Ивановић и Адриан Вашко у коауторском тексту „Посебне доказне радње – уџоредна студија Србије и Словачке” анализирају околности и ситуације у којима службе безбједности примјењују посебне доказне радње, које се, узгред, могу називати и другачије (нпр. у Босни и Херцеговину то су посебне истражне радње). Њихова примјена је увијек осјетљива јер се овим мјерама задире у приватност грађана те је неопходно испоштовати судску процедуру предвиђену Законом о кривичном поступку, а када обавјештајне службе посежу за овим мјерама, држе се одредби другог закона и налогодавца (нпр. у Босни и Херцеговини, то је Суд БиХ док је за полицијску примјену ових радњи мјеродаван ЗКП, односно, судија за претходни поступак на приједлог тужиоца даје одобрење). Оно што је Обавјештајно-безбједносна агенција у БиХ (ОБА) то су Безбједносно-информативна агенција у Србији (БИА), али и војна служба, тј. Војна безбедносна агенција (ВБА) која, такође, у законом предвиђеној процедури може да примијени истовјетне мјере. Друга војна служба у Србији је Војнообавештајна агенција. (ВОА). У раду се то и објашњава: „Посебне доказне радње (ПДР), по правилу, одређују се документом у форми налога судије за претходни поступак, на основу образложеног предлога надлежног јавног тужиоца, уколико су испуњени услови прописани Закоником – општи (чланови 161 и 162 ЗКП-а) и посебно одређени за сваку меру. Ово решење се примењује када у извршењу и примени ПДР-а учествују органи Министарства унутрашњих послова Републике Србије, док посебни закони (Закон о Безбедносно-информативној агенцији и Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији) одређују

начин поступања, одобравања и контроле других носилаца процесних овлашћења (радњи)". Када пореде законска рјешења у Србији са рјешењима у Словачкој, аутори указују на разлике. У том контексту се истиче да је једна од веома важних разлика у следећем: „Постоји разлика између активности усмерених на кривична дела – у случају сумње на извршење кривичног дела и друге ситуације; обавештајне активности – са доказним капацитетима”.

Аутори се не баве контролом примјене мјера које обрађују, али то би могла бити посебна тема, односно, рад по питању контроле полиције и обавештајних служби у примјени посебних доказних радњи.

У раду који има наслов „Превенција криминалишења кроз дизајн окружења – *уш ка стандардизацији*” коаутори, Тања и Давор Ступар, баве се „моделом превенције криминалитета кроз дизајн окружења (Crime prevention through environmental design – CPTED). По наведеном моделу, како аутори указују, уз мјере које спроводе криминолози, на превенцију криминалитета могуће је утицати и обликовањем и уређењем јавних простора, тј. урбаним дизајном. Прикладан дизајн и квалитетно коришћење простора могу довести до смањења страха од криминалитета и учесталости криминалитета и побољшати квалитет живота људи. Како се истиче, „циљ CPTED-а (CPTED се изговара као „сеп-тед”) јесте учинити сваку локацију несигурном за криминалне активности и истовремено безбједном за грађане”. Али, да би се озбиљније примјенили наведени модел превенције, по ауторима „неопходно је стандарде, стратегије и принципе CPTED-а укључити у законодавни и политички оквир, смјернице националне политике и градске прописе за урбани дизајн и планирање”.

Један од теоретичара који су највише допринијели развоју CPTED-а је Џејн Џејкобс (*Jane Jacobs*), те је Ступари често и цитирају. Закључак аутора је да „изграђен простор треба да буде дизајниран на начин да унаприједи стил и квалитет живота људи тако што ће задовољити њихове физичке, друштвене и економске потребе, као и обезбиједити сигурно мјесто за живот”. Све ово се, како се у овом раду наводи „може постићи превенцијом криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED)”.

Мартин Матијашевић и Дарко Тодоровић представљени су радом „*Безбједносне кризе као фактор миграција ка Европској унији*” са основном тезом да безбједносне миграције имају своју историју, односно, да су кризе увијек биле генератор миграције, али да „питање интеграције миграната постаје све хитније због великог броја миграната који су ушли у Европу током протекле две деценије”. Аутори су анализирали извјештаје међународних организација и на тај начин намјеравали да укажу на кључне безбједносне кризе као фактор миграција ка Европској унији.

Кроз историјски приказ миграција, узрока и разлога за мигрантске таласе, аутори истичу да „миграције представљају безбедносни изазов за Европску унију не само у погледу увећања опасности од тероризма, него и због могућности избијања регионалних конфликта”. Преглед свих криминалних радњи које чине мигранти и анимозитета који се према њима ствара

код домицилног становништва, Матијашевић и Тодоровић закључују да је у низу земаља ЕУ „доминирају растућа антимигрантска осећања која миграцију сматрају претњом за културне идентитете и систем благостања”.

Нова књига у издању Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци под насловом „*Вјежбе подржане рачунарским симулацијама у обуци снага заштите и спасавања*” из пера Драгише Јуришића и Горана Максимовића свакако да је дјело вриједно пажње. Како истиче рецензент, угледни професор Криминалистичко-полицијског универзитета Београд, др Драган Млађан, ово је „прва књига на овим просторима која се бави питањем употребе савремених технологија у обуци снага заштите и спасавања”. Аутори указују на недостатке у досадашњој обуци у области заштите и спасавања и то на свим нивоима у Босни и Херцеговини. Та обука не може обезбиједити, како наводе, „ефикасан и ефективан одговор тих снага у ванредним ситуацијама”. Наиме, развој рачунара, софтвера и хардвера, омогућио је неслућене способности па тако и када се ради о употреби савремене технологије за обуку. У књизи основна идеја је била „да се представе вежбе подржане рачунарским симулацијама и да се дају основни елементи за њихово планирање, организовање, реализовање и евалуацију”.

Све у свему, Журнал за безбједност и криминалистику непрекидно шири мрежу аутора и круг читалаца.

Главни и одговорни уредник
Др Предраг Ђеранић

САДРЖАЈ

Уводник	5
<i>Стево Јаћимовски</i> Рефлективно управљање путем друштвених мрежа као безбедносни изазов.....	11
<i>Звонимир Ивановић; Агриан Вашко</i> Посебне доказне радње – упоредна студија Србије и Словачке.....	23
<i>Марџин Машијашевић; Дарко Тодоровић</i> Безбедносне кризе као фактор миграција ка Европској унији	37
<i>Тања Сшујар; Давор Сшујар</i> Превенција криминалитета кроз дизајн окружења - пут ка стандардизацији	55
<i>Драган Млађан, редовни професор</i> Приказ књиге аутора др Драгише Јуришића и др Горана Максимовића „Вјежбе подржане рачунарским симулацијама у обуци снага заштите и спасавања”	67
Упутство ауторима	71
Упутство рецензентима.....	79

РЕФЛЕКСИВНО УПРАВЉАЊЕ ПУТЕМ ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2402011J	COBISS.RS-ID 141413121	УДК 316.776:004.738.5
---------------------------------	------------------------	-----------------------

Стево Јаћимовски¹

Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Апстракт: Рефлексивно управљање је један од метода управљања сложеним системима. У раду се испитују различити аспекти рефлексивног управљања и утицаја на друштвене структуре путем друштвених мрежа. Наведени су примери рефлексивног утицаја на мотивацију корисника друштвених мрежа. Дата је и процена последица рефлексивног управљања на одговарајуће структуре друштва у смислу безбедности.

Кључне речи: рефлексивно управљање, социјалне мреже, мотивација, корисници, безбедност

УВОД

Појам *друштво* често указује на то да његови чланови деле неке заједничке бриге или интересе у заједничком циљу. Као такав, појам друштво често се користи као синоним за народ једне земље који има заједничке институције које се брину за грађанско благостање (Wikipedia, n. d. a). Друштвена заједница представља веома сложен систем. Понашање сложеног система, усмерено ка постизању циља, остварује се помоћу одговарајућег управљања. Постоји више врста управљања у сложеним системима, а карактеристична су следећа три типа:

- програмско управљање које доводи систем до постизања циља преко одговарајућих команди које иду по неком програму,
- рефлексивно управљање које се остварује у систему на тај начин што се систему предају, односно, уносе у њега, одређени мотиви који стимулишу остварење жељеног циља,
- адаптивно управљање² којим се остварује постизање циља тако што подсистеми нижих нивоа фрагментарно копирају понашање подсистема виших нивоа, који мора да располажу одговарајућим рецеп-

¹ Аутор за кореспонденцију: др Стево Јаћимовски, редовни професор у пензији, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду. Имејл: stevo.jacimovski@kpu.edu.rs

² Нарочито распрострањено у живим сложеним системима

торима и ефикасним средствима и могућностима за оцену својих утицаја на околину.

У вишевековној филозофској традицији, под рефлексијом се подразумевавала способност анализе сопствених мисли. Шестдесетих година прошлог века, Владимир Лефевр је суштински проширио схватање рефлексије, уводећи појам рефлексивног система и рефлексивног управљања који су суштински променили начин истраживања сложених друштвених система (Лефевр, 2003).

Тема овог рада је рефлексивно управљање путем друштвених мрежа као безбедносни изазов, које је посебно изражено последњих деценија услед развоја нових технологија. Овај метод управљања је широко заступљен у сфери економије, образовања, културе, политике... У светлу актуелних догађања у свету, урушавања униполарног система, настанка мултиполарног система, заштравања међудржавних односа, развоја и примене нових технологија, рефлексивно управљање постаје све значајније за проучавање и разумевање посебно у области безбедности државних система, пре свега, на простору бивших југословенских република, западног Балкана и постсовјетском простору.

РЕФЛЕКСИВНО УПРАВЉАЊЕ

У основи рефлексивног управљања лежи мотивациони механизам. Стране у интеракцији, противнике, назваћемо субјектом и објектом. Противник (објекат управљања) надиграва се наметањем лажне мотивације од стране субјекта за наредне акције. Рефлексивно управљање је утицај на противника или партнера са циљем да прихвати оно што је за њега неповољно, а погодно решење за страну која врши рефлексивно управљање (Лефевр, 2009).

Рефлексивно управљање је утицај једне стране (манипулатор, субјект) на одлуке које доноси противник или партнер (објект) навођењем (наметањем) таквих почетних премиса, на основу којих објект делује, на начин који манипулатор жели.

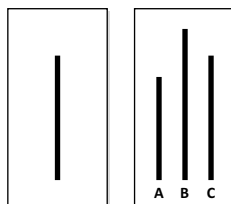
У нашем случају, рефлексивно управљање је када субјект управљања креира информационо поље над контролисаним објектом. То поље садржи информације о томе шта контролисан објекат треба да уради. Заузврат, објекат врши радње које је одредио субјект. Објекат сматра да је ова одлука донета добровољно и да је имао право избора (Цырельчук et al., 2008).

Механизми рефлексивног управљања

Основу рефлексивног управљања чине различити психолошки механизми који утичу на креирање мишљења и доношење одлука појединца. Такви механизми (као конформизам, слика о себи „ја”, друштвено „ја”,...) добро су проучени и користе се у функцији наметања одређеног циља при-

ликом преноса информација од стране оног ко жели да управља одређеном циљном групом.

Конформизам као појава представља прилагођавање појединца друштву или друштвеним групама. Да бисмо функционисали прилагођено у људском друштву, сви морамо до неке мере да будемо конформисти, тј. да се прилагодимо нормама и захтевима друштва у коме живимо. Друга опција је да живимо изоловано од других, јер тада једино можемо живети према сопственом нахођењу и правилима. У вези са процесом појаве конформизма, рађени су психолошки експерименти. Најпознатији је тзв. Ешов експеримент који је осмислио пољски психолог Соломон Еш 1950. године (Wikipedia, n. d. b). Испитаник је стављен у групу од пет до седам сарадника, испитивача који су знали прави циљ експеримента, али су испитаницима представљени као прави учесници. Учесницима је приказана картица са једном линијом, а затим још једна са три линије које су биле означене са А, В и С.

Слика1. Ешов експеримент

Циљ експеримента био је да се види да ли ће се испитаници конформирати, без обзира што је тачан одговор очигледан, и одговорити погрешно под утицајем сарадника. Испитаници су се великом већином сложили с нетачним одговором иако су мислили супротно.

Када је Соломон Еш касније питао испитанике зашто не верују својим очима, неки су одговарали да су мислили да не виде добро, када сви остали одговарају другачије, а неки су знали да остали одговарају погрешно, али су се плашили социјалног одбацивања и одговорали су као и већина.

Овај експеримент с конформизмом је научно потврдио колико је тешко одолети притиску групе. Такође, указао је на огроман утицај масе и колико је тешко просечном човеку да се издвоји и супротстави већини.

Слика о себи или „ја” особе је устаљени, стабилни скуп његових психолошких ставова, вредносних оријентација, чулних склоности, погледа на различите аспекте живота. Важно је да је концепт „ја” холистичка конструкција, посебан стандард кроз који сагледавамо свет око себе и своје поступке у њему. Јасно је да нам је за континуирано деловање и процену промена у спољашњем свету потребан стабилан и непроменљив стандард. Због тога особа има психолошке одбрамбене механизме који за циљ имају очување „ја” непромењене.

Други важан концепт особе је „друштвено ја” – систем моралних вредности, моралних смерница, идеја о Богу, добру и злу, херојима и непријатељима, значењу историје и других основних појмова. Можемо претпоставити да је „друштвено ја” наше колективно „ја” (Андриенко, 2000).

У поступку рефлексивног управљања је суштински важно да се путем друштвених мрежа шире такве информације које ће поткопати веру у систем вредности „ја” и „друштвеног ја” (или их довести у колизију) одређене друштвене заједнице. У тим условима појединци, а и читава заједница, прихватају наметнуте вредносне ставове као своје (Лепский, 2003).

Језик

Сам утицај на појединца, на његово „ја” или „друштвено ја” се врши разним средствима, од којих је главни језик. Од детињства, људи су навикли да гледају на свет и суде о њему кроз систем сређених речи, фраза и изјава. Од тренутка рођења, дете доживљава свет око себе кроз свој матерњи језик, на коме сви предмети, појаве и осећања имају своје ознаке. Постепено се испоставља да су основна знања о свету формулисана у лингвистичкој, вербалној форми, формирајући логосферу.

Човек не живи само у свету предмета и догађаја, већ и у свету језика који је за њега основа.

Промена речника неког језика може бити природна – и тада одражава промену услова живота. Такође, промена може бити и вештачка, када је осмишљена да промени живот, смањењем његовог разумевања или дубљим разумевањем.

А језик, као систем појмова у којима човек сагледава свет и друштво, најважније је средство његовог потчињавања. Масовна употреба нових речи која звучи егзотично у медијима је вероватан знак велике информативне кампање која тежи одређеним економским и политичким циљевима. Слогани директно „постављају правац” понашања, јер већ садрже упутства за акцију спремна за праћење. Сведоци смо неконтролисане употребе енглеског језика и на тај начин наметања англосаксонских појмова, система вредности итд. Ова чињеница је посебно дошла до изражаја развојем и употребом нових технологија које су развијене у САД.

Пример – сматра се да су Холивуд и његова продукција наметнули осталом делу свету њихов систем вредности једнако као и војна и економска моћ САД.

Крајем двадесетог века човечанство је ушло у еру информационих технологија. ИТ индустрија се бави производњом, обрадом, складиштењем и преносом информација. Увођење савремених информационих технологија

довело је до широке употребе комуникација путем друштвених мрежа, као и до појаве новог друштвеног феномена – феномена виртуелних друштвених мрежа у глобалном интернет простору. Интернет представља виртуелну мрежу која је средство за обезбеђивање сервиса повезаних са успостављањем везе између њених корисника и информационих ресурса који одговарају њиховим интересима а који су инсталирани на сајтовима глобалне мреже.

Друштвене мреже обезбеђују низ важних социјалних функција – комуникацију својих чланова, размену информације између њих, формирање виртуелних интересних група, стручне заједнице... Ове мреже, нажалост, често замењују живу људску комуникацију. Као резултат тога, доживљавање реалности корисника мреже се трансформише и прелази у виртуелни свет. Укључивање милиона људи у виртуелно окружење омогућава да се обликује јавно мњење и манипулише њиме (Лепский, 2010 а).

Улога модератора друштвених мрежа

Технологије рачунарских мрежа повећава ефективност рефлексивног управљања. Друштвене мреже стварају одређени виртуелни свет којим је корисник окружен. Тај свет обликују разноврсне информације које циркулишу кроз мрежу, кроз природну рефлексију стварности током директне комуникације између учесника одређених догађаја и њиховог ширења информација путем друштвених мрежа, као и формирање информационих ситуација кроз посебне акције обучених специјалиста.

На први поглед може изгледати да особа добија приступ различитим изворима и погледима и оценама реалности. Чини се да корисник има улаз у свет објективне независне информације помоћу које ће моћи да формира истинска уверења и на основу којих ће бити мотивисано његово даље деловање у правом смеру.

У ствари, за контролу токова информација, постоје модератори који имају шира права од обичних корисника на ресурсима друштвених мрежа. Они имају право да: бришу и уређују туђе поруке, бришу корисничке странице, ограничавају права корисника да уређују и прегледају сајт. Тачан списак овлашћења и одговорности модератора има сваки сајт за себе (Лепский, 1999).

Заправо, сврха система модерирања је одржавање реда на сајту и контрола над садржајем, а не над понашањем корисника. Али, веома често модератори занемарују ову чињеницу. Да би утицали на мотивацију корисника, они могу да искористе специјално „убацивање“ у мрежу посебно припремљене информације које изазивају одговарајуће понашање корисника. У ту сврху се могу користити гласине, објављивање информација које се не могу проверити, побијање или потврђивање аналитичких извештаја, информације које вам омогућавају да се увери јавност у истинитост одређених догађаја.

Такође, уређивање или уништавање порука на мрежи одређује модератор. Као резултат тога, смисао информација може бити искривљен, што до-

води до утицаја на убеђења корисника мреже. Особа са нестабилним погледима, слабим „ја” или друштвеног „ја”, лако потпада под потребне захтеве друштвеног понашања (Лепский, 2010 б).

Пример:

Када су спремале напад на Југославију, САД су биле у стању да обезбеде тоталну контролу готово свих токова информација Западне хемисфере (укључујући интернет канале). Западни интернет ресурси су радили по команди, а свако одступање од смерница САД је потиснуто. Због тога је цео свет веровао да су Срби криви за убиства Албанаца, а косовски фанатици су претворени у невине жртве.

Пример – ускраћивање објављивања информација актуелном председнику САД, Доналду Трампу, 2020. године у току предизборне кампање, на друштвеној мрежи „Твитер”.

ТЕХНИКЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ РЕФЛЕКСИВНОГ УПРАВЉАЊА

Остваривање рефлексивног управљања има мултивекторски карактер. Навешћемо неке карактеристичне правце деловања:

- компјутерска технологија или софтверско-математички утицај на друштвене мреже
- утицај на доносиоце одлука
- утицај на сваког корисника појединачно
- утицај преко агената утицаја

Компјутерска технологија

У овом делу, реч је о утицају субјекта рефлексивног управљања на техничка средства прикупљања, обраде, преношења и приказивања информација у циљу наметања својих ставова супротстављеној страни.

С једне стране, компјутерске технологије скраћују време за прикупљање, обраду и преношење информација, а са друге стране, значајно скраћују време за доношење одлука. Под овим условима путем техничких средстава долази до искривљавања информација, што на крају доводи до формирања потребног утицаја на кориснике од стране виртуелне стварности.

С тим у вези, разликују се софтверско-математички утицај на друштвене мреже, који има за циљ искривљавање, замену или уништавање информација које се налазе у бази података друштвених мрежа, или се односи на смањење ефикасности функционисања, или на онеспособљавање рачунара или мрежа. Главни методи утицаја у области компјутерских технологија могу бити уграђене „логичке бомбе”³, компјутерски вируси, специјални

³ Логичка бомба је злонамерни програм који је намијењен да у одређеном тренутку направи штету, али је до тог тренутка неактиван

програми и друга средства за уништавање, сузбијање, фалсификовање информација и средства заштите од њих.

Утицај на доносиоце одлука

Следећи сегмент рефлексивног управљања је утицај на доносиоце одлука. Он се може вршити и кроз корисничке групе које представљају ауторитет за одређену особу и уједињене су у мрежу спровођењем скупа рефлексивних контролних радњи. На овај начин, могуће је остварити тражену одлуку од руководиоца преко посредника који су били предмет рефлексивног утицаја.

Промена процена, промена погледа људи који су доносиоци одлука, може створити услове за контролу разних врста процеса. Имајући такав алат као што су друштвене мреже, може се добити пожељна реакција од корисника, као резултат принуде или подстицања да предузме одговарајућу акцију (Лепский, 2010).

На одговарајући начин формирана информациона ситуација наводи јавно мњење на протестне акције, што заузврат приморава војно-политичко руководство државе да предузме мере одмазде. Истовремено, присиљавањем људи да доносе погрешне одлуке, могуће је да код вишег руководства или јавности створи утисак о нестручности оних који су одговорни за те одлуке. Ово може изазвати уклањање или ограничавање овлашћења појединих руководиоца. Овакве провокације могу изазвати губитак иницијативе код руководиоца на различитим нивоима или формирање јавног мњења и расположења које ствара потешкоће у раду органа власти. То доводи до стварања стања контролисаног хаоса и нестабилности у друштвеним заједницама.

Пример – рушење власти у Србији 2000. године, обојене револуције на Блиском истоку, Украјини итд.

Утицај на доносиоце одлука може се вршити и кроз корисничке групе које представљају ауторитет за одређену особу и уједињене су у мрежу спровођењем скупа рефлексивних контролних радњи. На овај начин, могуће је остварити тражену одлуку од руководиоца преко посредника који су били предмет рефлексивног утицаја.

Пример – стварање мишљења о безазлном утицају осиромашеног уранијума на здравље људи у Србији и Републици Српској под утицајем „ауторитета“ из медицинских кругова (Јокић, 2008), умањење броја жртава у логорима смрти у НДХ под утицајем ауторитета у области историјских наука...

Утицај на свакој корисника појединачно

Организовањем рефлексивног управљања, одвојено за сваког корисника мреже, путем циљаних информационих утицаја могуће је утицати на њихова решења посебно. Укупан потенцијал радњи које спроводе корисници

формираће се из скупа очекиваних радњи ових лица, а као резултат координисаног управљања путем друштвених мрежа могуће је постићи глобалније резултате њихове потконтролне активности.

Пример – рушење „кула близнакиња” у Њујорку 2001. године, када се противно тврђењу стручњака из области грађевинарства о немогућности њиховог рушења услед удара авиона, утицало на грађане да овај чин прихвате као терористички акт коме је изложен сваки грађанин САД. Сматра да је ова активност била уперена против самог становништва САД у циљу ограничења њихових права загарантованих Уставом САД.

Ушлицај преко аџената ушлицаја

Преко друштвених мрежа можете креирати основу да „агенти утицаја” спроведу промене у постојећим стереотипима понашања људи, промене њихових уверења, и на тај начин се одређују активности организације, групе особа, конкретних појединаца. Стварањем услова може се омогућити легализација убачених агената. Као резултат тога, може се утицати на квалитет закона који се усваја, ометати или промовисати његово разматрање, подстицати јавност да подржи пројекат, а агенте утицаја да га спроведу у живот.

РЕФЛЕКСИВНО УПРАВЉАЊЕ У ВОЈНОЈ ОБЛАСТИ

Догађаји последњих година око процурелих тајних докумената Пентагона ажурирали су праксу коришћења рефлексивног управљања, коју многи научници препознају као једну од најефикаснијих метода спровођења савремених, тзв. хибридних ратова (Лепский, 2016).

Упечатљив пример успешне и свеобухватне употребе техника рефлексивног управљања током Другог светског рата била је операција обавештајне управе британског Адмиралитета, која је добила кодно име „Минсмит” (Воеводин, 2000). У овој операцији је имплементирана техника „учинити лажно стварним, а садашњост лажним”. Савезничке снаге биле су потребне за заузимање Сицилије. Док је Сицилија била у рукама Немаца, они су контролисали цело Средоземно море; без заузимања Сицилије, било је немогуће започети војне операције у Италији. Како осигурати да Немци сматрају да ће не Сицилија, већ неки други објекат постати прва мета операције савезничких снага? Одлучено је да се непријатељ дезинформише. Да би се то постигло, планирано је да се осигура да документи који откривају планове савезника падну у руке непријатеља.

Настала је следећа слика: леш штабног официра и писмо са њим пронађени су у мору. Официр је летео авионом из Енглеске за Африку, авион је оборен. Полицајац је упао у море носећи прслук за спасавање и погинуо. Из писма које је било код њега произлазило је да је припрема напада на Сицилију била диверзантски маневар, а прави ударац би био задат на Сардинији и у источном делу Средоземног мора искрцавањем трупа у Грчку.

Као резултат операције „Минсмит“, Немци су концентрисали своје трупе у Грчкој, извели радове на јачању обале, поставили минска поља и распоредили обалске батерије. Пребацили су тенковску дивизију у Грчку. Значајна средства са Сицилије пребачена су на Сардинију и Корзику. Када је немачкој команди постало очигледно да је Сицилија главна мета напада, грешку је било немогуће исправити.

Слична операција је била у Другом светском рату приликом искрцавања савезника у Нормандију (Воеводин, 2000). Све време су немачке снаге увераване, разним техникама, да ће се искрцавање остварити преко Ламанша код Калеа (што је са географског становишта било логично, јер је Кале најближи британској обали). Када су немачке снаге делимично повучене да би појачале одбрану код Калеа, искрцавање је остварено у Нормандији доста даље од Калеа.

Главни елементи рефлексивног управљања са безбедносно-војне тачке гледишта могу се идентификовати на следећи начин (Бегеза, 2023; Бухарин, 2007):

- одвраћање пажње (стварање стварне или имагинарне претње једном од виталних распореда противника (бокови, позади, итд.) – током припремне фазе војних операција, приморавајући га да преиспита здрав разум својих одлука;
- преоптерећење (због великих количина контрадикторних информација које се често шаљу непријатељу);
- парализа (стварање перцепције посебних претњи виталним интересима или најслабијим тачкама);
- исцрпљивање (присиљавање непријатеља да изводи бескорисне акције и на тај начин доводи оружане снаге до исцрпљивања ресурса);
- обмана (провоцирање непријатеља да прераспореди оружане снаге у угрожени регион током припремних фаза војних операција);
- раскол (убеђивање непријатеља да треба, на пример, да делује супротно интересима коалиције);
- уверавање (уверавање непријатеља да се спроводи обука у унапред планираним операцијама, а не припрема за офанзивне акције – и на тај начин смањује његову будност);
- застрашивање (стварање перцепције ненадмашне супериорности);
- провокација (приморавањем непријатеља на радње које су корисне за другу страну);
- предлог (ширење информација које утичу на непријатеља правно, морално, идеолошки...);
- притисак (ширење информација које дискредитују власт у очима становништва).

ЗАКЉУЧАК

Као механизми информационог утицаја на људе преко друштвених мрежа јављају се информациони утицаји у виду стварања разних ситуација, ефеката, информација које се реализују као подстицај за човека. Ови разлози подстичу одређене појединце или јавност да прихвате одлуке које су корисне за страну која утиче, а потом и радње које произлазе из тих одлука. На тај начин, подчињавајући свест и понашање руководства противника, страна која је вршила утицај ствара услове за супериорност над њим. До сада су ту супериорност имале земље Западног света.

Међутим, услед брзог развоја друштвених мрежа на интернету јављају се мреже независне од влада и различитих политичких снага. Такође, појава у глобалном информационом простору утицајних информационих ресурса створених у Кини, Русији, муслиманским земљама, дугорочна доминација западних информационих ресурса је сада нарушена. Ови ресурси се користе у информационом рату за праведнији свет који ћемо оставити потомцима. Тај информациони рат је борба против наступајућег светског поретка са популаризацијом и доминацијом ЛГБТ у области културе и уметности, сатанизмом у области идеологије, култом дигиталног света којим желе да нас уведу у Матрицу светске владе, СЗО у улози медицинског Гестапоа итд. (Губанов, 2010).

Државе би требало да у оквиру својих безбедносних структура формирају тело састављено од компетентних људи оспособљених за вођење хибридних ратова. Ово тело би пратило и предузимало мере за спречавање злонамерног информационог утицаја на све сегмента друштвене зеједнице.

Које мере се могу предложити као заштита од информативног утицаја на појединца? Нажалост, све мере које држава предузима биће недовољне, јер информациона безбедност појединца зависи, пре свега, од самог појединца. Постоји само један начин да се развије самосвест и рефлексивност државе да даје приоритет науци, култури и образовању.

ЛИТЕРАТУРА

- Андриенко, Е. В. (2000). Социальная психология. Москва: Мир.
- Бухарин, С. Н. & Цыганов, В. В. (2007). *Методы и технологии информационных войн*. Москва: Академический проект.
- Бегеза В. (2023, 2 мая). Виталий Бегеза: США используя рефлексивное управление через «слив» секретных данных провоцирует Россию на наступление. *Информационно-экспертный центр Изборский клуб*. Retrieved May 2, 2023, from <https://izborsk-club.ru/24271>
- Цырельчук, Н. А., Цырельчук И. Н., & Цырельчук Н. Н. (2008). *Рефлексивное управление*. Минск: Минский государственный высший радиотехнический колледж.

- Губанов, Д. А., Новиков, Д. А. & Чхартишвили, А. Г. (2010). *Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства*. Москва: Физматлит.
- Jokić, N. (2008, 19 decembar). Ekskluzivno – američki novinar Robert Parsons obe-
lodaio „Vestima” sakriveni izveštaj UN o osiromašenom uranijumu. *Vesti*, Frank-
furt. Retrieved January 10, 2024, from <https://evropskahronika.wordpress.com/2014/05/17/82/>
- Лефевр, В. А. (2003). *Рефлексия*. Москва: Когито-Центр.
- Лефевр, В. А. (2009). *Лекции по теории рефлексивных игр*. Москва: Когито-Центр.
- Лепский, В. Е. & Рапуто, А. Г. (1999). Моделирование и поддержка сообществ в Интернет. Москва: Институт психологии РАН.
- Лепский, В. Е. (ред) (2003). Рефлексивные процессы и управление *Тезисы IV Международного симпозиума 7–9 октября 2003. г.* Москва: Институт психологии РАН.
- Лепский, В. Е. (2010a). Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъектности развития. *Информационные войны*, 4, (69–78).
- Лепский, В. Е. (2010b). *Рефлексивно-активные среды инновационного развития*, Москва: Когито-Центр.
- Лепский, В. Е. (2016). *Технологии управления в информационных войнах (от классики к постнеклассике)*. Москва: Когито-Центр.
- Воеводин, А. И. (2000). *Стратегемы - стратегии войны, манипуляции, обмана*. Красноярск: Кларетианум.
- Wikipedia (n. d. a). *Društvo*. Retrieved January 10 2024, from <https://sh.wikipedia.org/wiki/Društvo>
- Wikipedia (n. d. b). *Asch conformity experiments*. Retrieved January 10, 2024, from https://en.wikipedia.org/wiki/Asch_conformity_experiments.

Рад примљен: 22. 2. 2024.

Рад одобрен: 2. 9. 2024.

ПОСЕБНЕ ДОКАЗНЕ РАДЊЕ – УПОРЕДНА СТУДИЈА СРБИЈЕ И СЛОВАЧКЕ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim24020231	COBISS.RS-ID 141412097	УДК 343.14/.15:343.98
---------------------------------	------------------------	-----------------------

Звонимир Ивановић¹

Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду, Република Србија

Адриан Вашко

Универзитет Матеј Бел у Банској Бистрици, Словачка

Апстракт: Све европске земље теже укључивању различитих успешних мера у своје национално законодавство, а Србија и Словачка, које су представљене у овом раду, нису изузетак. У светлу тих имплементација постоје варијације које су условљене правном културом и ставовима законодаваца у обе земље. Наравно, постоје одређени захтеви које Република Србија мора да испуни. Ти захтеви се односе на обавезе у процесу приступања Европској унији и врло су строги, што чини процес преговарања изазовним, постављајући многобројне услове законодавним напорима и резултатима. У овом раду, аутори се баве посебним доказним (истражним) радњама, њиховим статусима у правним системима обе земље, као и о разликама. Оригиналноост овог рада произлази из релевантности законских и практичних оперативних и доказних решења која су пружили законодавци у обе земље, као и из анализа суђења пред судовима Европске заједнице и праксе примењене на словачке резултате унутар правног система европских заједница.

Кључне речи: посебне доказне радње, доказивање, докази, полиција, кривични поступак.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Када размишљамо о медијима и њиховом утицају на масе, неизбежно се поставља питање државног надзора који ствара такав утицај на људе. Да би се то постигло, различити актери, од међународних тела па све до невладиних организација, пажљиво прате државе. Такође, овде се мора анализирати и питање кршења људских права. У том смислу постоје различита правила која су намењена спроводиоцима закона, а не могућностима да се те активности прате у датој области. Многа заинтересована лица у овој области и њихова тежња ка резултатима чине готово немогућим да им се помогне у превазилажењу стандарда и огромних препрека које су поставили законо-

¹ Аутор за кореспонденцију: др Звонимир Ивановић, редовни професор, Криминалистичко-полицијски универзитет у Београду и Правни факултет у Крагујевцу. Имејл: zvonimir.ivanovic@kpu.edu.rs.

давци и контролни механизми да би били успешни. Ово је последица демократског схватања спровођења закона и водеће или доминантне тенденције непознавања стварног кршења права грађана од стране државних агенција због недовољне свести о могућим пропустима током спровођења инвативних мера. На крају, постављају се различита питања у вези са спровођењем мера надзора, а ми ћемо разматрати два различита али слична приступа. Сличност проистиче из претходних комунистичких режима и правних система који су претходили укључивању једне државе у ЕУ и друге чији статус приступања траје више од 15 година. Када је реч о приступања Републике Србије ЕУ и преговорима, поглавља 23 и 24 (у оквиру *Acquis-a*) највише су важна јер представљају прекретницу и услове који се постављају земљи кандидату. У том контексту, потребно је подробније анализирати судске прописе, мере под судским надзором, мере које представљају ускраћивање неких основних слобода и права, а овај рад представља покушај да се то уради. Целокупни концепт је да се сагледају препреке које је Словачка превазишла на свом путу ка усаглашавању са европским *Acquis-ом*, а које Србија не би требало да понови или би бар требало да покуша применити решења која је Словачка већ покушала да примени.

ДИСКУСИЈА

У Србији су различите радње дефинисане Законом о кривичном поступку – ЗКП² у процесном смислу. Те радње су следеће: потражне радње, доказне радње и посебне доказне радње. Претресне радње обухватају претрес возила, путника и пртљага. Ово је веома честа радња и укључује овлашћења полиције (члан 286 став 2 и члан 64 став 9 и делимично члан 98):

- за заустављање возила,
- за јавни или приватни претрес,
- за претрес лица у возилу,
- постоје одређене разлике у зависности од врсте пртљага,
- затворени делови возила су регулисани Законом о полицији (члан 97), док је за водена пловила релевантан члан 98,
- извештај је обавезан.

Специфичне радње (које спадају у претрес/преглед) обухватају – контрадиверзиони преглед (Ivanović & Vaić, 2020) који је прописан чланом 96 Закона о полицији и мере циљане потраге које су прописане чланом 47 став 10, а детаљније описане у члану 60, Закона о полицији. За мере циљане потраге, карактеристично је следеће:

- на предлог директора полиција, мере циљане потраге одобрава Врховни касациони суд (могуће је усмено одобрење, али уз обавезу да

² Службени гласник Републике Србије, бр.. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – Одлука Уставног суда 62/2021.

у року од 24 сата буде писмено потврђено од стране Врховног касационог суда);

- потребни су посебни услови (кривично дело);
- прописана је и посебна ангажованост различитих јединица полиције;
- временски је ограничен;
- спроводе се различите координисане активности;
- има посебне аспекте укључености суда и не може се користити као доказ у поступку.

У циљање потраге такође спадају и доказне радње претресања и обухватају следеће:

- **полицију у униформи и криминалистичку полицију**, и састоје се од следећег:
 - координисаних усмерених активности усмерених на приходе од кривичних дела,
 - присилног лишења слободе кретања,
 - ограничена је до осам сати (члан 286 став 2 ЗКП и члан 88 Закона о полицији) или чак и дуже – према члану 89 Закона о полицији (у случајевима претњи по безбедност, које су проузроковане природним катастрофама или епидемијама, као и у другим случајевима када је неопходно заштитити право на безбедност лица и њихове имовине док такве претње трају),
 - активности у утврђивању идентитета неодређеног броја људи на одређеном месту;
- **преглед просторија државних органа**, а неке од карактеристика су:
 - представник државног органа мора бити присутан,
 - сарадници могу помагати и бити веома наклоњени осумњиченом чије се просторије или ствари претресају,
 - непознати простори могу бити интересантни,
 - укључивање стручњака у ове активности је веома често,
 - резултати могу варирати,
 - извештај и претходна документација;
- **доказне радње**:
 - морају бити испуњени услови прописани ЗКП-ом,
 - одређене надлежне агенције – процесна агенција – субјекат поступка и процесни актер су једини надлежни и способни за спровођење доказних радњи (Žarković, Ivanovic & Žarković, 2016),

- полиција их спроводи или је задужена за њих само као изузетак, али у пракси је ово правило, а не изузетак, и сви услови за доказне радње, актери и субјекти су строго дефинисани ЗКП-ом, као и:
- **посебне доказне радње** дефинисане су ЗКП-ом Републике Србије и укључују:
 - тајно надгледање комуникације,
 - тајно праћење и снимање,
 - тајног истражитеља,
 - тајно надгледану пошиљку,
 - аутоматизовану рачунарску претрагу и
 - симулиране услуге.

Приликом спровођења наведених мера, потребно је нагласити следеће. Посебне доказне радње (ПДР), по правилу, одређују се документом у форми налога судије за претходни поступак, на основу образложеног предлога надлежног јавног тужиоца, уколико су испуњени услови прописани Законом – општи (чланови 161 и 162 ЗКП-а) и посебно одређени за сваку меру. Ово решење се примењује када у извршењу и примени ПДР-а учествују органи Министарства унутрашњих послова Републике Србије, док посебни закони (Закон о Безбедносно-информативној агенцији и Закон о Војнобезбедносној агенцији и Војнообавештајној агенцији) одређују начин поступања, одобравања и контроле других носилаца процесних овлашћења (радњи). Специфичности области примене и органи који их спроводе намећу потребу да се овај поступак и околности у примени различито дефинишу (Čudan & Ivanović, 2019). Јасна је одлука законодавца да одлуку о примени овог процесног института стави у руке судског органа (судије за претходни поступак), барем у случају редовног тока ствари, када примену и спровођење врши полиција, јер суд (у функционалном облику судије за претходни поступак) представља институцију која води рачуна о заштити људских права и слобода, док водећу улогу у предистражном поступку има тужилаштво, односно надлежни јавни тужилац.

Чланови 161 и 162 ЗКП-а прописују опште услове за примену посебних доказних радњи. Услови за одређивање мера прописани су чланом 161 ЗКП-а. Тако, посебне доказне радње могу се одредити против лица за које постоје основи сумње да је извршило кривично дело из члана 162 Законика, уз додатни услов да се доказ за кривично гоњење не може прикупити на други начин или би било много теже прикупити га. У изузетним случајевима, посебне доказне радње могу се такође одредити лицу за које постоји основана сумња да припрема неко од кривичних дела из става 1 члана 162 и када околности случаја указују на то да кривично дело на други начин не би могло бити откривено, спречено или доказано, или би могло изазвати несразмерну штету или велику опасност. При одлучивању о одређивању и трајању посебних доказних радњи, процесна агенција ће посебно оценити да ли би исти резултат могао бити постигнут на начин који мање ограничава пра-

ва грађана. Кривична дела у односу на која се примењују посебне доказне радње дефинисана су чланом 162 ЗКП-а. Према члану 161 ЗКП-а, посебне доказне радње могу се одредити за следећа кривична дела:

1) дела за које је посебним законом утврђено да поступа тужилаштво посебне надлежности – општа надлежност;

Када је реч о кривичним делима прописаним Законом о кривичном поступку (члан 162 став 1 тачка 2), она су следећа:

- тешко убиство (члан 114 Кривичног законика),
- отмица (члан 134 Кривичног законика),
- приказивање, прибављање и поседовање порнографског материјала и искоришћавање малолетника за порнографију (члан 185 став 2 и 3 Кривичног законика),
- разбојништво (члан 206 став 2 и 3 Кривичног законика),
- изнуда (члан 214 став 4 Кривичног законика),
- злоупотреба положаја одговорног лица (члан 227 Кривичног законика),
- злоупотреба у вези са јавним набавкама (члан 228 Кривичног законика),
- примање мита у обављању привредне делатности (члан 230 Кривичног законика),
- давање мита у обављању привредне делатности (члан 231 Кривичног законика),
- фалсификовање новца (члан 241 ставови од 1 до 3 Кривичног законика),
- прање новца (члан 245 ставови од 1 до 4 Кривичног законика),
- неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (члан 246 ставови од 1 до 4 Кривичног законика),
- угрожавање независности (члан 305 Кривичног законика),
- угрожавање територијалног интегритета (члан 307 Кривичног законика),
- напад на уставни поредак (члан 308 Кривичног законика),
- позивање на насилну промену уставног поретка (члан 309 Кривичног законика),
- диверзија (члан 313 Кривичног законика),
- саботажа (члан 314 Кривичног законика),
- шпијунажа (члан 315 Кривичног законика),
- одавање државне тајне (члан 316 Кривичног законика),
- изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (члан 317 Кривичног законика),

- повреда територијалног суверенитета (члан 318 Кривичног закона),
- удруживање ради противуставне делатности (члан 319 Кривичног закона),
- припремање дела против уставног поретка и безбедности Србије (члан 320 Кривичног закона),
- тешка кривична дела против уставног поретка и безбедности Србије (члан 321 Кривичног закона),
- неовлашћена производња, поседовање, ношење и трговина оружјем и експлозивним материјама (члан 348 став 3 Кривичног закона),
- неовлашћено прелажење државне границе и кријумчарење људи (члан 350 став 2 и 3 Кривичног закона),
- злоупотреба службеног положаја (члан 359 Кривичног закона),
- трговина утицајем (члан 366 Кривичног закона),
- примање мита (члан 367 Кривичног закона),
- давање мита (члан 368 Кривичног закона),
- трговина људима (члан 388 Кривичног закона),
- угрожавање лица под међународном заштитом (члан 392 Кривичног закона),
- кривично дело из члана 98 ставови од 2 до 5 Закона о заштити података о личности,
- (члан 162 став 1 тачка 3) спречавање и ометање доказивања (члан 336 Кривичног закона) ако је почињено у вези са једним од наведених кривичних дела и кривичних дела за која тужилаштво има посебну надлежност.

Постоји одступање када је у питању посебна доказна радња прикривеног иследника, па се, према том одступању, она може одредити само за кривична дела за која тужилаштво има посебну надлежност. Такође, тајни надзор комуникација може се одредити, поред већ наведених, и за кривична дела неовлашћеног коришћења ауторског дела (члан 199 Кривичног закона), оштећења рачунарских података и програма (члан 298 став 3 Кривичног закона), рачунарске саботаже (члан 299 Кривичног закона), рачунарске преваре (члан 301 став 3 Кривичног закона) и неовлашћеног приступа заштићеном рачунару, рачунарској мрежи и електронској обради података (члан 302 Кривичног закона).

РЕШЕЊА СЛОВАЧКЕ

За врло сличне активности предвиђени су слични услови за спровођење посебних доказних радњи, с обзиром на услове који треба да буду испуњени и ангажовање специјалних полицијских јединица или агената у спровођењу

ових мера. Такође пружају нека различита решења али само за неке веома важне мере које су изузетно интересантне за Србију. Једна од веома важних разлика је у следећем:

- постоји разлика између активности усмерених на кривична дела – у случају сумње на извршење кривичног дела и друге ситуације
- обавештајне активности – са доказним капацитетима.

Ово је правно и технички прописано на следећи начин: посебне доказне радње могу се спровести (извршити) без судске одлуке, али уз накнадно одобрење њихове примене у временском оквиру од 24 сата од почетка спровођења. То је слично усмереној фокусираној претрази предвиђеној Законом о полицији у Србији, али као што је већ речено, ограничено је на оперативни домет, јер се сав материјал прикупљен на тај начин не може користити као доказ у поступку, тако да је ово решење много боље у Словачкој. Такође, у Србији је у ову меру укључен Врховни касациони суд, док је у Словачкој надлежан основни суд.

На пример, ово питање дефинисано је чланом 113 Законика о кривичном поступку Републике Словачке, под називом праћења људи и ствари (*Zákon trestný poriadok, 301 z 24. mája 2005*). Прислушкивање и снимање телекомуникација регулисано је чланом 115 словачког ЗКП-а. Надзор лица и ствари (у даљем тексту „надзор“) подразумева прибављање информација о кретању и активностима лица или кретању ствари, које се спроводи на тајан начин; надзор се може вршити у кривичном поступку за кривично дело са умишљајем, ако се може разумно претпоставити да ће открити чињенице значајне за кривични поступак (Vaško, 2022). Налог за надзор издаје у писаној форми председник судског већа, пре покретања кривичног поступка или тужилац током претходног поступка. Надзор спроводи надлежни орган полицијске управе. Ако се током надзора утврди да оптужени комуницира са својим адвокатом, информације добијене на тај начин не могу се користити у сврхе кривичног поступка и морају се без одлагања уништити на прописан начин; ово не односи на информације у случају када је у питању адвокат који не заступа оптуженог као бранилац (Vaško 2022). Ако је апсолутно неопходно да се надзор изврши у другим просторијама или на земљишту које није јавно доступно, или ако се поред надзора истовремено користи информационо-техничко средство, а надзор није повезан са уласком у стан, наредбу за надзор издаје председник већа пре почетка кривичног гоњења или, у претходном поступку, судија за претходни поступак на предлог тужиоца, ако се чињенице важне за кривични поступак не могу прибавити спровођењем надзора на други начин; налогом се одређују и друге просторије или земљишта која нису јавна и на којима ће се вршити надзор, као и врста техничког средства које ће се користити. У хитним случајевима, уместо надлежног судије за претходни поступак, наредбу може издати судија за претходни поступак суда у чијем округу се врши надзор. Приликом уласка у неприватне просторије или на земљишта која нису јавна, не могу се предузимати друге радње осим оних неопходних за извршење надзора.

Ово се битно разликује од Србије и требало би покушати изменити наше законодавство у погледу мере из члана 171 ЗКП-а, тајно праћење и снимања због оперативних капацитета и захтева. Према члан 113 став 2, наредба за надзор може бити издата само на основу писменог захтева полицијског службеника или надлежног органа полицијске управе, а у судском поступку на писмени захтев тужиоца. Захтев мора бити оправдан сумњом у конкретну кривичну активност, као и подацима о лицима и стварима које ће се пратити ако су ти подаци познати. Налог мора да одреди време током којег ће се вршити надзор, што је максимум шест месеци. Лице које је издало наредбу за надзор може писмено продужити период надзора за још највише шест месеци, и то више пута. Ако надзор траје дуже од дванаест месеци, наредбу за надзор издаје судија за претходни поступак пре покретања кривичног гоњења и током претходног поступка. Став 6 – полицијски службеник или одговарајућа јединица полицијске управе дужни су да стално проверавају трајање разлога који су довели до издавања налога за надзор. Међутим, ако су разлози престали или се променили, надзор се мора окончати, чак и пре истека времена наведеног у ставу 5. Ова чињеница мора се без одлагања писмено саопштити лицу које је издало наредбу, као и тужиоцу у претходном поступку. Према ставу 7, ако ствар не може да се одложи и писмена наредба не може бити унапред прибављена, надзор може започети и без налога, ако се не ради о случајевима наведеним у ставу 4. Међутим, полицијски службеник или одговарајућа јединица полицијске управе дужни су да без одлагања затраже издавање налога. Ако наредба не буде издата у року од 24 часа, надзор мора бити окончан, а добијене информације не могу се користити и морају бити без одлагања уништене на прописан начин. Према ставу 8, ако снимак направљен током надзора треба да се користи као доказ, поступак мора бити у складу са чланом 113 став 6. Према ставу 9, у кривичном предмету који није онај у ком је вршен надзор, снимак се може користити као доказ само ако се води кривични поступак за кривично дело са умишљајем. Ако током надзора нису откривене чињенице важне за кривични поступак, снимљени запис мора бити без одлагања уништен на прописан начин. У поступку, према ставу 1, могуће је, ако је потребно, користити средства за снимање самог извршења дела и средства техничког надзора.

Пресретање и снимање телекомуникација регулисано је чланом 115 ЗКП-а. У ставу 1 се наводи да се у кривичним поступцима у вези са криминалом, корупцијом, кривичним делима екстремизма, кривичним делом злоупотребе службеног положаја, кривичним делом легализације прихода стеченог кривичним делом, према одељцима 233 и 234 Кривичног закона, или за било које друго намерно кривично дело за које међународни уговор налаже кривични поступак, може издати наредба за прислушкивање и снимање телекомуникација уколико је могуће претпоставити да ће чињенице битне за кривични поступак бити откривене (Vaško, 2019). Налог може бити издат ако се жељена сврха не може постићи на други начин или ако би њено постизање на други начин било значајно отежано (Vaško, 2019). Ако се током прислушкивања и снимања телекомуникација утврди да оптужени

комуницира са својим адвокатом, добијене информације не могу се користити за потребе кривичног поступка и морају се без одлагања уништити на прописан начин; ово не важи ако су информације везане за предмет у којем адвокат не заступа оптуженог као бранилац. Налог за прислушкивање и снимање телекомуникација издаје председник судског већа пре покретања кривичног поступка или у претходном поступку наредбу издаје судија за претходни поступак на предлог тужиоца. Ако се ради о неодложном питању, а наредба судије за претходни поступак не може бити добијен унапред, такву наредбу може издати тужилац пре почетка кривичног гоњења или у претходном поступку, ако прислушкивање и снимање телекомуникација није повезано са уласком у стан, што, међутим, мора бити потврђено од стране судије за претходни поступак у року од 24 сата од издавања налога, иначе постаје неважећи и добијене информације се не могу користити за потребе кривичног поступка и морају се уништити на прописан начин без одлагања. Неопходно је размотрити издавање налога од стране тужиоца у претходном поступку када је реч о настојањима српског законодавца (Žarković, Ivanović & Žarković, 2016). Налог за прислушкивање и снимање телекомуникација мора бити издат у писаној форми и оправдан стварним околностима, конкретно за сваку учесничку станицу или уређај. Налог мора да садржи податке о учесничкој станици или уређају и лицу, ако је познато, на које се односи прислушкивање и снимање телекомуникација, као и време током којег ће се прислушкивање и снимање телекомуникационог саобраћаја вршити. Време прислушкивања и снимања може трајати до шест месеци. Овај период се може продужити за још два месеца на захтев тужиоца у претходном поступку, и то више пута. Прислушкивање и снимање телекомуникација врши надлежно одељење МУП-а (став 3). Службеник полиције или надлежно одељење полицијске управе дужни су да стално истражују трајање разлога који су довели до издавања налога за прислушкивање и снимање телекомуникационог саобраћаја. Ако разлози више не постоје, прислушкивање и снимање телекомуникација мора се окончати, чак и пре истека рока наведеног у ставу 3. Ова чињеница се мора без одлагања писмено саопштити лицу које је издало наредбу за прислушкивање и снимање телекомуникација, као и тужиоцу у претходном поступку. У кривичном поступку за намерно кривично дело које није наведено у ставу 1, председник судског већа може издати наредбу за прислушкивање и снимање телекомуникација пре покретања кривичног поступка или у претходном поступку судија за претходни поступак на предлог тужиоца, само уз сагласност корисника телекомуникационог уређаја који се прислушкује или снима. Ако се снимак телекомуникација користи као доказ, мора бити приложен, ако снимак дозвољава, уз дословни транскрипт снимка који је сачинио службеник полиције који је вршио прислушкивање, у обиму утврђених чињеница значајних за кривични поступак, са подацима о месту, времену, органу који је направио снимак и легалности прислушкивања. Запис о телекомуникационој операцији чува се у целости у досијеу на одговарајућим уређајима за чување електронске документације, чије копије могу затражити тужилац и окривљени или бра-

нилац. Након што је прислушкивање и снимање телекомуникација окончано, окривљени или бранилац могу, о свом трошку, израдити транскрипт снимка телекомуникације у обиму који им одговара. У Србији, поред ЗКП-а, постоји још један закон који прописује правила и поступак прислушкивања. Обавезе поменуте у првој реченици односе се на њих. Суд процењује поузданост транскрипта. Ако је транскрипт записа сачињен у претходном поступку, председник већа може наредити његово додавање, што ће учинити службеник полиције наведен у првој реченици. Дословни транскрипт записа на страном језику и додатке дословном транскрипту записа на страном језику може припремити тумач. Приликом ангажовања тумача, одговарајући поступак спроводи се према члану 28 ЗКП-а. Транскрипт снимка телекомуникационе операције, који није класификован, а потписан од стране службеника полиције или тумача који га је сачинио, уноси се у досије; ако дословни транскрипт записа садржи поверљиве информације, он се класификује у складу са прописима о заштити поверљивих информација. Снимак телекомуникација може се користити као доказ након што је прислушкивање и снимање телекомуникација окончано. У претходном поступку, ако околности случаја то оправдавају, запис о телекомуникационим операцијама може се поднети суду чак и без транскрипта овог записа, ако пратећи извештај садржи податке о месту, времену, органу који је извршио запис, и законитости прислушкивања, као и о лицима на која се односи запис телекомуникација, и ако је запис разумљив. Овде постоји разлика када је реч о Србији. У кривичном предмету, поред оног у којем је вршено прислушкивање и снимање телекомуникационог саобраћаја, снимак се може користити као доказ само ако је у питању кривични поступак за кривично дело из става 1. Ако током прислушкивања и снимања телекомуникација нису откривене чињенице релевантне за кривични поступак, орган кривичног поступка или релевантно одељење полицијске управе морају одмах уништити добијени снимак на прописан начин (Žarković, Lajić & Ivanović, 2010). Записник о уништењу снимка мора бити положен у досије. Лице поменуто у ставу 3, ако је познато, обавештава се о уништењу снимка од стране службеника полиције или тужиоца чијом је одлуком случај правоснажно окончан, а у поступцима пред судом од стране председника већа суда првог степена након правоснажног окончања случаја. Обавештење садржи назив суда који је издао или потврдио наредбу за прислушкивање и ознаку телекомуникационе операције, трајање прислушкивања и датум његовог окончања. Део обавештења представља упутство о праву на подношење захтева за преиспитивање законитости налога за прислушкивање и снимање телекомуникација Врховном суду у року од два месеца од његове доставе. Обавештење подноси орган чијом је одлуком случај правоснажно окончан, а у поступцима пред судом, председник већа суда првог степена у року од три године од правоснажног окончања кривичног гоњења у датом случају (Ivanović & Zirojević, 2021). Председник судског већа, службеник полиције или тужилац неће пружити информације у складу са ставом 9, ако је реч о лицу које има прилику да прегледа списе у складу са овим законом, или у поступцима који се односе

на тешко кривично дело или дело које је починила организована група, криминална група или терористичка група, или ако је у извршењу кривичног дела учествовало више лица, а против најмање једног од њих кривично гоњење није правоснажно окончано, или ако би пружање таквих информација могло угрозити сврху кривичног поступка. Одредбе ставова 1–10 се односе и на податке који су послати у реалном времену путем рачунарског система (Ivanović & Baić, 2020).

Према члану 118 словачког ЗКП-а под називом: поређење података у информационим системима, (1) у кривичним поступцима за намерно кривично дело за које је законом предвиђена казна затвора у трајању од највише три године, корупцију или друго намерно кривично дело за које међународни уговор налаже кривични поступак, може се извршити поређење података у информационим системима, који садрже карактеристике или искључиве особине у вези са лицима или стварима битним за кривични поступак, са подацима у другим информационим системима, ако је то неопходно за разјашњење кривичног дела. Налог за поређење података у информационим системима издаје у писаној форми председник већа, пре покретања кривичног поступка или тужилац у претходном поступку, што представља константу у словачком ЗКП-у и убрзава поступак, дајући му знатно већу оперативну способност. Налог, према ставу 1, мора да садржи ознаку оператора информационог система који је дужан да обезбеди податке, као и дефиницију података и тест карактеристика неопходних за поређење (став 3). Лице из става 3 је дужно да обезбеди податке неопходне за поређење. Врло је важно за српског законодавца да усвоји ову обавезу. Ако се тражени подаци не могу одвојити од других података, обезбедиће се и други подаци. Ти други подаци не могу се користити као доказ. Ако су подаци достављени на носачима информација, они морају бити враћени без одлагања након завршеног поређења. Подаци који су пребачени на друге носаче информација морају бити избрисани без одлагања од стране агенције за спровођење закона, суда или припадника МУП-а који је извршио поређење ако више нису потребни за кривични поступак. Ако се запис о поређењу података користи као доказ, одговарајући поступак се спроводи у складу са чланом 115 став 6. У кривичном предмету који није онај у коме је извршено поређење података, запис се може користити као доказ само ако је у питању кривични поступак за кривично дело из става 1. Ако током поређења података нису пронађене чињенице значајне за кривични поступак, орган за спровођење закона, суд или припадник МУП-а који је извршио поређење мора без одлагања уништити добијене записе на прописан начин.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Нека решења су веома добра за практично спровођење, и као што је већ поменуто, пружају веће оперативне капацитете агенцијама за поступање – полицији и јавном тужиоцу, и треба их обликовати на начин који је „непро-

бојан” за питања нарушавања људских права и заштите слобода, не само на регионалном и глобалном, већ и на националном нивоу – уз укључивање гаранција које пружа Устав Републике Србије. Проблеми и питања која се директно односе на Устав Републике Србије укључују специфичне захтеве из ове области, као и правну историју и културу, и морају се решавати кроз укључивање свих гаранција које захтева Устав. У том смислу, постоје неки начини заобилажења или превазилажења тих препрека, а с друге стране да се укључе гаранција које пружа Устав. Неке од њих су разматране у тексту, уз предлог да се укључе словачка решења и испуне захтеви националног законодавства, на начин који решава више проблема на врло углађен и елегантан начин. Како је већ објашњено у раду, неки од предлога који су повезани са законодавним техникама и могућим односима са прикупљањем обавештајних података пружају веће оперативне капацитете агенцијама за поступање. Нарочито ако се размотре преткривични капацитети тужиоца у сарадњи са полицијом. Важно је узети у обзир доказне капацитете обавештајних активности, као што словачко законодавством предвиђа, и покушати их имплементирати у српске законе, што би пружило изузетан алат за борбу против организованог криминала и његових извршиоца. Уопштено гледано, ово показује да су различите перспективе не само потребне, већ и неопходне у разматрању свих мера и средстава у борби против организованог криминала. Овај систем и начин пружају вишеструке користи, од јачања оперативних капацитета агенција за спровођење закона, преко обезбеђивања ефикаснијих средстава за борбу, до очувања људских права и слобода на европском нивоу заштите и укључивања већ проверених и изводљивих метода које су прошле испитивање Суда правде ЕУ. Ово би требало да буде ситуација у којој сви добијају, али, наравно, постоје и неки проблеми, као што је могућа некомпатибилности са српским правосудним системом, али и они се могу превазићи кроз темељну анализу мера и поступака који су овде приказани. Овај рад представља један од корака ка постизању те равнотеже у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

- Ivanović, Z. & Baić, V. (2020). Drones as a Permanent and Present Danger. *Kriminalističke teme*, 5. 43–56.
- Ivanović, Z. & Zirojević, M. (2021). Functionality of the anita platform in the legal system of the Republic of Serbia. *Наука и друштво*, 14(1), 1–33.
- Čudan, A. & Ivanović, Z. (2019). Hate speech in migrant-related cases: Analysis of occurrence in Serbian discourse. *Bezbednost*, 61(3), 120–139.
- Žarković, M., Ivanović, Z. & Žarković, I. (2016). Public Video Surveillance: A Puzzling Issue for Serbian Lawmakers. *Varstvoslovje: Journal of Criminal Justice & Security*, 18(2), 214–229.

- Žarković, M., Lajić, O. & Ivanović, Z. (2010). Police acting when securing a crime scene as a precondition of successful forensic identifications. *Nauka, bezbednost, policija*, 15(2), 71–86.
- Vaško, A. (2019). Intelligence information within criminal proceedings. *Danube*, 10(3), 267–283.
- Vaško, A. (2022). The Legal Regulation of Special Means by the Intelligence Agency of the Slovak Republic within the Case Law of the European Court of Human Rights. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(15), 57–72.

Рад примљен: 10. 7. 2024.

Рад одобрен: 2. 9. 2024.

БЕЗБЕДНОСНЕ КРИЗЕ КАО ФАКТОР МИГРАЦИЈА КА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2402037M	COBISS.RS-ID 141412865	УДК 341.231.14:351.86(4-672EU)
---------------------------------	------------------------	--------------------------------

Мартин Матијашевић¹

Научно-стручно друштво за управљање ризицима у ванредним ситуацијама,
Београд, Република Србија

Дарко Тодоровић

Министарство правде Републике Србије – Управа за извршење кривичних санкција,
Република Србија

Апстракт: Безбедносне кризе у свету као генератор миграција нису појава савременог доба, али питање интеграције миграната постаје све хитније због великог броја миграната који су ушли у Европу током протекле две деценије. Најновији пораст је подстакнут све већим бројем регионалних конфликта, па је забележена појава миграције Палестинаца, Сиријаца, Ирачана, Либијаца, Авганистанаца и Еритрејаца који беже од рата, етничког сукоба или економских тешкоћа и ризикују своје животе у покушају да стигну до Европе. У новије време, транзитне земље као што су Мађарска и Хрватска имају забележен велики прилив, док је Немачка била земља са највећим апсолутним порастом броја првих подносилаца захтева за азил због своје повољне политике према миграцијама и тражиоцима азила и релативно стабилне економије и доброг животног стандарда. У 2023. години, политичка дебата у Европској унији била је фокусирана на главне изазове са којима се суочавају ЕУ и државе чланице, првенствено развојем безбедносне ситуације у Украјини и у управљању миграцијама, промовисању политика интеграције које би могле имати друштвени, економски и политички утицај на Европску унију. Аутори су у раду настојали да, анализом садржаја извештаја међународних организација, укажу на кључне безбедносне кризе као фактор миграција ка Европској унији.

Кључне речи: миграције, социјетална безбедност, ризици, фактор, кризе.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Унутрашње и спољашње миграције у периоду након Другог светског рата утицале су на просторну дистрибуцију становништва Европе. У време

1 Аутор за кореспонденцију: др Мартин Матијашевић, научни сарадник у Научно-стручном друштву за управљање ризицима у ванредним ситуацијама из Београда. Имејл: martin.matijasevic@yahoo.com

убрзане модернизације и економског развоја најинтензивније су биле миграције на релацији село–град, потом из мањих у већа градска насеља, а напоследку миграције становништва ка великим регионалним центрима и индустријским центрима Европе. На простору Европске уније, у периоду од 1991. до 1996. године, значајан утицај имале су присилне миграције, као и прилив избеглог становништва са простора бивше СФРЈ и њихова интеграција у европско друштво (Кокотовић & Филиповић, 2017).

Овакви миграциони токови у Европској унији довели су до тога да се становништво, са једне стране, групише на релативно малом простору (већ поменути великим градским центрима), а да се, са друге стране, рурални делови Европске уније празне. Последице дугорочног опадања фертилитета у последњем међупописном периоду постају очигледне на нивоу целе Европске уније. Исељавање становништва, изазвано кризом у земљи и друштвено-политичким околностима, утиче на константан негативан миграциони салдо током целог посматраног периода (Војковић & Глигоријевић, 2016: 87).

У европским безбедносним доктринама илегалне миграције препозна-те су као велики безбедносни ризик. У Стратегији националне безбедности неконтролисана миграције помињу се у контексту проблема демографског развоја Републике Србије, испољавају се у виду ниске стопе наталитета, незадовољавајућих показатеља оболевања и смртности становништва, ниског просечног животног века и квалитета живота, неконтролисаних миграција, као и одласка образованог, научног и културног потенцијала у иностранство. Продубљивање тешкоћа у економском развоју могло би допринети даљем паду наталитета, старењу становништва и, у крајњем, угрожавању самих основа биолошког опстанка становништва Републике Србије.²

У анализи миграција и социјеталне безбедности, као аналитички оквир треба узети анализу Радомира и Срђана Милашиновића. Ови аутори износе битне атрибуте друштвених конфликта који се могу довести у корелацију са унутрашњим миграцијама. Према њиховом одређењу, друштвени конфликти су стања социјалних интеракција, отворених антагонизама, са конфронтацијом и борбом као основним усмерењима, они су конститутивни елемент сваког друштвеног система и чине основу сваке његове прогреси-рајуће и пожељне динамике. Основни садржај и суштину овако одређеног социјалног сукоба чине унутаргрупне и међугрупне борбе за остваривање међусобно опречних интереса, вредности и ограничених али битних ресурса. Та борба може бити „рат без правила” али готово увек је ограничена, у већој или мањој мери, ширим социјалним, правним, моралним, верским, техничким или другим нормама и правилима (Милашиновић & Милашиновић, 2007: 45). Ова интеракција у домену је питања националне безбедности и представља асиметричне претње безбедности (социјалне нестабилности, економски проблеми, проблеми везани за миграције).

² Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник Републике Србије, 94/2019.

Фактори који нарушавају социјеталну безбедност су лични (болест, старост, слабење радне способности), технолошки (губици радних места, одумирање одређених занимања), макроекономски, социјални и политички (несигурност развоја, промене у друштвеном систему), микроекономски и социјални разлози (положај предузећа, расподела дохотка). Због њиховог дејства, социјална сигурност се јавља као циљ и резултат укупног социјалног развоја (Пјанић, Стојановић & Јакшић, 1994: 1443). *Социјетална безбедност је неодојиво повезана са концепцијом људске безбедности*. Људска безбедност значи заштиту фундаменталних слобода – слобода које су сама суштина живота. То значи заштиту људи од критичних (озбиљних) и продорних (широко распрострањених) претњи и ситуација. То подразумева коришћење процеса који почивају на људској снази и тежњама. То значи стварање таквих политичких, друштвених, еколошких, економских, војних и културних система који удружени дају градивне елементе за преживљавање, издржавање људи и достојанствен живот (Суботички, 2015).

Димензије концепта људске безбедности могу се представити листом извора небезбедности (Центар за истраживање хумане безбедности, 2016): Економска безбедност – сигурност личне имовине, несигурност радног места, лоши услови на раду, неједнакост у погледу прихода. Хигијена и безбедан приступ храни. Здравствена безбедност – претње здрављу и животу због инфективних и паразитских болести, ХИВ-а и других вируса и неадекватним приступом здравственим службама. Лична безбедност – претње физичким насиљем од стране државе и криминалних организација. Безбедност популације – пренасељеност, претње етничким напетостима и насилним сукобима. Политичка безбедност – претње државном репресијом и друге претње које угрожавају људска права. Сваки од ових извора социјалне небезбедности у свом корену може имати као узрок појаве дискриминације дубоко укорењене у друштвеној средини изазване миграцијама. Култура нетолеранције, антагонизма и апатије, растућа нетолеранција и повећање броја конфликта виде се као свакодневно могуће претње и препознају се као главни изазивачи мржње и насиља заснованих на етничкој, сексуалној или политичкој основи и, у складу са тим, као главни узрок наводе се миграције (Литавски, Костић Дићић & Ђорђевић, 2013).

Постоје бројни подстицајни фактори који утичу на појаву миграција. Осим животне угрожености оружаним сукобима, најчешћи разлози с једне стране су недемократски услови живљења у којима се фрапантно крше људска права, економско сиромаштво и природне катастрофе, а са друге у сваком погледу бољи услови живота у демократски уређенијим, лишених ратних сукоба и економски богатијим земљама.

Миграције становништва су једна од значајнијих последица. За разлику од добровољних, које су у највећој мери радне миграције, постоје и присилне миграције које се на крају нађу у равни са радним миграцијама, али из сасвим других побуда. У питању су људи који траже азил, или су избеглице и интерно расељена лица, а рат у њиховом непосредном животном окружењу не мора бити једини разлог због којег су се одлучили на такав корак.

Равенштејн је у свом раду *The Laws of Migration*, насталом крајем XIX века, извео одређене законе који се могу назвати генерализацијама. У њима се каже да (Ravenstein, 1889):

- већина миграната креће на краће дистанце: што се дистанца од неког места повећава, то број имиграната који се крећу од тог места опада;
- миграција људи који живе у близини већег места збива се током економске експанзије, а затим се пресељавају и лица из удаљенијих места. Као резултат експанзије места све је већи утицај у ширим границама периферије;
- сваком миграционом току одговара противток;
- постоје разлике у погледу учесталости пресељавања код градског и сеоског становништва (по Равенштејну, већа је покретљивост сеоског становништва);
- код миграција на краће дистанце већи је број жена.

Један од специфичних видова миграција јесте одлазак из села у градове у потрази за новим могућностима (Gidens, 1998), у зависности од тога да ли место досељења (усељења) или исељења (одсељења) припада посматраној земљи. Миграције чије се полазиште и одредиште налази у унутрашњости једне територије, називају се унутрашње миграције. Са психолошког аспекта посматрано, јављају се две врсте миграција: вољне (*voluntary migration*) и невољне (*involuntary migration*). Присутна је и класификација на трајне (*permanent migration*) и привремене (*semipermanent migration*) (Bell & Ward, 2000). У погледу фактора који погодују јављању миграција можемо уочити: потисне (push) – небезбедан живот: рат, политички прогон, насиље, дискриминације, сиромаштво, незапосленост, климатски услови и друго, као и привлачеће (pull) факторе (добре могућности живота, запослења, школовања, безбедности) који се у највећој мери поклапају са подстицајним факторима миграција уопште (Марковић & Марковић, 2015). Са аспекта социјеталне безбедности, посебно је значајно проучавање илегалних миграција. Како је приметио антрополог Николас Де Генова, док израз „илегални“ мигрант пружа „широку правну или дескриптивну рубрику“, он обухвата огромну хетерогеност: „илегалност“ се мора схватити као епистемолошки, методолошки и политички проблем (De Genova, 2002). „Илегални“ мигранти напуштају своје земље из истих разлога као и сви други мигранти. Разлог све већег илегалног кретања миграната углавном је у појачаној државној контроли мобилности (Kyle & Koslowski, 2011).

40 УЗРОЦИ МИГРАЦИЈА У ЗЕМЉАМА ПОРЕКЛА МИГРАНАТА

Током 1990-их, либералне теорије развоја биле су доведене у питање, с обзиром на то како је економски раст у великој мери користио привилегованој елити у великом делу арапског света и Африке, док се релативно сиромаштво није смањивало. Условљавање развојних шема које су осмисли-

ли ММФ, Светска банка или Европска унија пратили су пут ригорозне либерализације тржишта и трговине, често чинећи локалне произвођаче неконкурентним и уништавајући велике делове предузећа и индустрија да би их заменили страни инвеститори.

Уз континуирани демографски раст у земљама као што су Египат, Судан, Тунис, Етиопија, Сирија и друге државе на источномедитеранским и источноафричким миграционим рутама, недостатак нових радних места за младе људе који улазе у радно способно доба, додатно удаљавање од блиских политичких елита и континуирани раст нивоа образовања и средстава комуникације, повећавао је унутрашњи притисак на репресивне режиме. Како су западне владе наставиле да сарађују са ауторитарним режимима из економских и стратешких разлога, млади Африканци и Арапи су своје тежње, економске и нематеријалне, видели спутаним и потиснутим. Са мало перспектива у руралним подручјима, миграције у урбане центре су се повећале. Неки су кренули на север према Европи, нафтом богатим земљама Залива или у зонама економског процвата у Јужној или Западној Африци.

Земље попут Јужне Африке, Залива или Европске уније представљале су симболичне вредности економског богатства, слободе од прогона или јасније наде у срећу. Континуирано политичко угњетавање, етнички сукоби, расна дискриминација или избијање ратова приморали су даље таласе миграција ка јужним и југоисточним границама Европе. Сукоби и ратови не само да су произвели политичке, етничке, верске или друштвене избеглице, већ су годинама заредом учинили економску производњу неизводљивом. Како су неки мигранти постали интерно расељени, други су побегли у граничне земље релативног мира (Easterly, 2003; Morrissey, 2004).

Иако се културна и друштвена позадина и конкретни разлози миграција увелико разликују од земље порекла, државе у којима влада дуготрајни грађански рат, производе различите мигранте од оних у којима политички прогон приморава активисте, студенте и мањинске групе да побегну (Hofmeier & Mehler, 2004). Ови присилни мигранти чине велики део оних који су „заглављени” у земљама као што су Јордан, Сирија, Турска, Египат или Либија, са малим изгледима за трајна решења статуса у земљама домаћину. Посебан безбедносни ризик представља чињеница да се са мигрантима неретко инфилтрирају припадници паравојних, терористичких и криминалних организација са циљем доласка до европског континента.

Дуготрајни грађански ратови (Судан, Сомалија, Ирак)

Дуготрајни грађански ратови који су довели до великог броја миграција у региону и још увек са мањим или већим интензитетом трају су Судан од 1980-их, Сомалија од 1990-их и Ирак од раних 2000-их. Ови грађански ратови изазвали су прве веће таласе миграција ка Европи. Због инвазије на Ирак предвођених САД и рата који је уследио, терористичких напада и циљаног прогона етничких, верских и мањинских група, око два милиона Ирачана је

побегло из земље, од којих је већина нашла уточиште у пограничним земљама Сирија (2010: 1 милион; 2013: 480.000) (Amnesty International, 2008), Јордан (2013: 450.000) (United Nations High Commissioner for Refugees, 2013) и Египат (150.000) (IRIN, 2008). САД су признале своју одговорност за избегличку кризу и кроз Кенедијев закон из 2007. дале су приступ директном пресељењу за Ирачане који су радили у америчким институцијама или институцијама које финансирају САД, што је, уз пресељење и редовне захтеве за азил, довело до тога да је још отприлике 82.000 Ирачана нашло азил у САД (MPI DATA HUB, 2011). Шведска је европска земља која прима највише ирачких избеглица (укупно процењено 79.000), а неки Ирачани су већ стигли 1990-их (Workpermit, 2007). Сљедећи значајни примаоци ирачких избеглица биле су Аустралија и Канада. Упркос релативно мирној безбедносној ситуацији у северном Ираку, континуирани грађански немири, политички сукоби и терористички напади, као и детаљне информације о земљи порекла које су ставиле на располагање имиграционе агенције у Европи и Северној Америци, сугеришу да велики делови Ирака нису погодни за репатријацију ирачких присилних миграната који живе у региону (UK Border Agency, 2011), иако су се неке ирачке избеглице вратиле из Сирије и Египта од 2011. године.

Од маја 2013. биле су обновљене борбе у Ираку, узрокујући смрт 45.000 људи и присиљавајући хиљаде Ирачана преко јорданске границе (Aljazeera, 2013). Разлози за бекство су верски, политички и друштвени прогони и генерално високи нивои несигурности у областима погођеним поновљеним терористичким нападима и цивилним сукобима. Побуна у суседној Сирији, која је брзо прерасла у грађански рат, поново је распламсала верски рат између шиитског, сунитског и курдског становништва (Economist, 2013а). Национално јединство Ирака и даље је нестално и може се очекивати још насиља ако се настави недостатак било каквог јасног пута напред, са променом регионалне равнотеже снага.

Грађански рат у Сомалији бесни од раних 1990-их, интерно раселивши око 1,5 милиона Сомалијаца и узрокујући да више од милион побегне у суседне земље, широм Африке и широм света. Сомалија је подељена на бројне већинске и мањинске кланове, од којих неки имају различите друштвене улоге, као што су пастири и одгајивачи стоке, произвођачи коже, спиритуалисти или трговци, а други који формирају политичке елите. Систем кланова се протеже изван сомалијских националних граница (GSDRC, 2013), са сложеним облицима оданости и механизмима за решавање сукоба, што је у оштрој супротности са војном диктатуром Сиада Бареа од 1961. до 1991. године, која је покушала да наметне хијерархијски, централизован облик власти.

Међуплеменске сукобе од раних 2000-их компликује исламистички напад Ашабаба, са везама са Ал-Каидом и који се донекле регрутује од младих који су остали сирочад у грађанском рату или заробљени од стране Ашабалских бораца. Интервенције САД, Етиопије и Кеније додају још један

слој сукобу. Највећи регионални примаоци сомалијских избеглица су, од 2011. године, Кенија (495.000), Јемен (230.000), Етиопија (240.000), Џибути (18.000) и Египат (8.000) (UNHCR Information Sharing Portal, 2013). Од 2005. године, било је још 10.000 сомалијских избеглице у Уједињеном Краљевству и 34.000 у Сједињеним Државама (United Nations High Commissioner for Refugees, 2005). Неодређен број Сомалијаца је живео у Либији током Гадафијеве владавине. Упркос недавним разговорима између кенијске и сомалијске владе о репатријацији сомалијских избеглица (AllAfrica, 2013) чини се да је трајна пацификација сомалијског сукоба далеко (Economist, 2013). Стопа наталитета од седморо деце по жени, честе суше и стални ратови указују на то да ће Сомалија остати земља из које ће људи видети да су приморани да оду у догледној будућности (IMI Policy Briefing, 2012). Док ће већина избеглица наставити да борави у оближњим земљама, дозвољавајући им да се врате у своју земљу када се врати релативно смирење, покретнији или угроженији ће тражити бољи и безбеднији живот даље, у Јужној Африци или на глобалном северу.

Судан има једну од најдужих и најразноврснијих историја присиљавања држављана да емигрирају. У наставку сукоба око отоманског, египатског и британског наслеђа колонијалне доминације, после првог суданског грађанског рата (1955–1972), другог суданског грађанског рата који се водио између претежно арапско-муслиманског севера и афричко-анимистичко-хришћанског југа земље, изазвао је смрт око два милиона и егзодус од четири милиона људи до 2001. године (U. S. Committee for Refugees, 2001). Између друге половине 2011. и средине 2013. године, према извештајима, 180.000 северних Суданаца побегло је у јужни Судан (Reuters, 2013). Од 2003. године, западни судански регион Дарфур је доживео још један крвави рат. Историјски гледано као регион независан од језгра Судана, афричка племена су захтевала више аутономних права и мање мешања централне владе којом доминирају Арапи, што је достигло врхунац у Суданској ослободилачкој војсци (СЛА) и Покрету за правду и једнакост (ЈЕМ) који су ушли у рат против централних владиних трупа и арапска племена која живе на северу Дарфура 2003. Суданска влада под вођством Омара Башира одговорила је отвореним ратом против становништва Дарфура, наоружавајући Цанцавид, арапска јахачка племена која живе у северном Дарфуру, да се боре против побуњеника. Званични бројеви говоре о 300.000 мртвих у периоду 2003–2008. године, са два милиона Дарфураца расељених из региона у централни и јужни Судан, Чад, Либију, Египат и шире (Amnesty International, 2009).

Сукоб има јасну регионалну и међународну компоненту, са мешањем чадске и либијске владе и подршку различитих зараћених страна. Међународна кампања која оптужује суданску владу за геноцид и Међународни кривични суд који је оптужио суданског председника Омара Башира 2009. године, повећала је притисак на централну владу. Катар је одржао неколико рунди преговора између супротстављених страна који су довели до мира из Дохе у Дарфуру 2011. године и привременог смиривања сукоба (UNAMID,

2011). Један број европских и заливских земаља, као и Кина, теже економским интересима у Судану богатим ресурсима са мало видљивих користи за општу популацију. Борбе су у току, од јануара 2013. расељено је 300.000 Дарфураца, док је 50.000 Дарфураца побегло у Чад од априла 2013. године (IRIN, 2012).

Репресивни режими (Еритреја, Етиопија, Судан)

Прогон политичких непријатеља и дискриминација етничких или верских група од стране репресивних режима у Еритреји, Етиопији и Судану довели су до даље миграције ка Европској унији. Судански активисти изван Судана оспорили би наратив етничког и верског сукоба, истичући политичке аспекте суданске кризе. Такав наратив сугерише да се различите фракције боре против режима Омара Башира и да је одвајање Југа само фаза на путу опозиције ка рушењу ауторитарног режима, који преко својих тајних служби мучи, застрашује, систематски прогони политичке противнике, новинаре и студенте, и изградио је свој режим на савезима са претежно арапским племенима. Савези између владе Јужног Судана, раније ССЛМ/А, СЛА и ЈЕМ, као и са активистима изван земље, били су створени са циљем да сруше судански режим (Guardian, 2012). Поред ратних избеглица и етничких прогона, многи образовани активисти приморани су да побегну из Судана, због свог стварног или имплицираног политичког супротстављања режиму Омара Башира.

Број суданских избеглица у суседним земљама је предмет спора. У Египту се бројке крећу од УНХЦР признате суданске избегличке популације од 25.000 (Daily News Egypt, 2012) до реалнијег броја дуготрајних присилних и економских миграната од негде између 500.000 и три милиона, при чему многе избеглице нису прилазиле УНХЦР-у (Fahamu Refugee Legal Aid Newsletter, 2013). Либија је била велики прималац суданских миграната од 1980-их, али с обзиром на политику Џамхарије да је Либија земља свих Африканаца, као и на одсуство међународних посматрача и недостатак либијске миграционе документације, бројке се не могу са сигурношћу проценити. Друге земље које су примиле значајан број суданских миграната су Чад (100.000), Етиопија (90.000), Сједињене Државе (35.000) и Израел (7.000).

Након што је Еритрејски рат за независност против Етиопије завршио 1994. године, оставивши мртвих преко 60.000 војника и 40.000 цивила, режим Исаиаса Аферверкија је постепено појачавао репресију и поништавао личне слободе. Слобода говора је била озбиљно ограничена, а политички противници су мучени и злостављани. Режим је почео да следи политику масовног војног ангажовања 2002. године, ефективно користећи регруте као принудни рад. Конкретно, хришћани Тигриња се суочавају са прогоном, а држава је озбиљно поткопала верске слободе за све верске деноминације. Отприлике 20.000 Еритрејаца држи се у затворима на основу својих увере-

ња. Током последње деценије, ово је довело до масовног егзодуса Еритрејаца, упркос владиној политици пуцања да убије оне који покушавају да пређу њене границе. УНХЦР процењује да 100.000 еритрејских избеглица живи у северном Судану, од којих око 60.000 живи у камповима (IRIN, 2011). Многи Еритрејци који напуштају своју земљу релативно су млади и добро образовани и виде Судан са његовим ограниченим могућностима интеграције као транзитну земљу на путу ка Египту, Израелу и Европи. Пошто је емиграција из Еритреје илегална, репатријација у земљу доводи до аутоматског затварања и потенцијалног злостављања, спречавајући чак и неполитичке мигранте да поново уђу. Осим Судана као главног примаоца еритрејских избеглица, Египат је домаћин хиљадама Еритрејаца, као и Либија, а недавно и Етиопија (Connell, 2013). Процењује се да је 35.000 Еритрејаца нашло пут преко Синаја до Израела (Jewish Daily Forward, 2013).

Етиопија, једна од ретких афричких земаља без дуге колонијалне историје (1935–1941), била је укључена у бројне војне сукобе током 20. века и наставља да се бори са својим мултиетничким и разноликим верским саставом, који је резултат њене сопствене империјалистичке прошлости. Највећа група становништва, Оромо, себе не сматрају Етиопљанима. Централном владом је владао Мелес Зенави уз подршку мањине Тиграи, маргинализирајући Оромо, Амхару и друге јужне мањинске групе. Конкретно, Оромо ослободилачки фронт (ОЛФ) био је ангажован у мирној и оружаној опозицији, режиму још од 1970-их. Двадесет хиљада Орома је затворено под оптужбом да су чланови ОЛФ-а, а честа су хапшења новинара, студентата и опозиционих активиста (Aljazeera, 2013). Поновљене суше, које су довеле до масовне глади, и континуирана структурна прилагођавања под вођством ММФ-а и Светске банке, учиниле су земљу зависном од стране помоћи, која се не прати ефикасно и често пуни џепове оних који су блиски ужем кругу владајућег режима. Смрт Мелеса Зенавија у августу 2012. до сада се није преточила у политичке промене, са измишљеним оптужбама против политичких противника и друштвених активиста и даље. Изградња Велике етиопске ренесансне бране, уз значајну финансијску подршку Кине, може побољшати пољопривреду, продуктивност и производњу електричне енергије која је потребна да се индустријски развој учини одрживијим (Berliner Afrikakreis, 2013). Међутим, без темељних политичких промена, које аналитичари не очекују, користи од овог супер-пројекта ће сигурно користити само неколицини одабраних и страним инвеститорима. УНХЦР броји око 120.000 избеглица и тражилаца азила ван земље, а централна влада је присилно раселила хиљаде других у оквиру програма „селајизације” интерно. Око 30.000 Етиопљана је видело да су били приморани да побегну у Судан, 52.000 у Јемени, више хиљада у Израелу, Сједињеним Државама, Јужној Африци и неколико хиљада од 2012. у Мозамбику (United Nations High Commissioner for Refugees, 2013).

Арапско пролеће изазвало је бројне безбедносне импликације, које су изазвале талас миграција, због настале ситуације, стране инвестиције су остале, трговина је прекинута, привредни раст је смањен, а цене хране порасле. Мигранти, који су често радили у сивој економији, изгубили су изворе прихода. Током периода акутних немира, због којег су УНХЦР и међународне НВО смањиле своје задатке, избеглице су зависне од финансијске помоћи и са мало или нимало уштеђевине морале су да премосте финансијска уска грла, што је често резултирало недостатком хране. Жене избеглице често су губиле посао као кућне раднице међународног особља страних компанија. У великој мери циљајући на министарства унутрашњих послова у Тунису и Египту, присуство полиције у насељима нестало је након револуције, додатно угрожавајући безбедност избеглица. Плашећи се да буду ухваћени у демонстрацијама или нередима и да буду означени као страни агенти, мигранти би често радије остати код куће него тражити посао. Са слабењем безбедносних агенција, систематски надзор над политичким избеглицама привремено је опао, али како се мухабарат поново груписао, стари облици надзора су убрзо враћени. Безбедносни вакуум је дозволио тајним службама земаља порекла да прогоне избеглице, као што су у бројним приликама тврдиле афричке и друге избеглице.

Дошло је до пораста организоване трговине људима, пошто полиција више није одбијала трговце људима, они су прогонили избеглице чак и у урбаним срединама. Повећан је број извештаја о илегалном вађењу органа од миграната. Како је медијска пажња била све више привучена избегличком кризом која је настала као последица Арапског пролећа, државе чланице УН су ставиле на располагање УНХЦР-у додатна средства која су у великој мери отишла у администрирање активности на либијским границама, а касније и за пријем сиријских избеглица. Афричке, али и друге дугорочне избеглице, жалиле су се да су либијска и сиријска избегличка криза довеле до тога да се превиди њихова невоља. Ово такође долази до изражаја у програму СТАРТ који финансира ЕУ који спроводи ИОМ од 2012. године, а који има циљ да помогне „ризичним заједницама” у Египту, Либији и Тунису, али се заправо у великој мери фокусира на тренутну либијску миграциону кризу и мало укључује нагласак на дуготрајнијим питањима безбедности и перспективе миграције (International Organization for Migration, 2012).

У Јордану, ирачке избеглице су заборављене и долази до смањења буџета како би се боље збринуле сиријске избеглице. Иако је јордански краљ Абдулах обезбедио значајну финансијску помоћ од ЕУ (Jordan Times, 2013), ситуација са избеглицама у Јордану остаје напета. „Укратко”, недавно је приметио јордански радник за помоћ избеглицама, „то је неред, Јорданци су све више љути и огорчени (на избеглице), има много проблема, а влада нема вештине планирања.” Ово је подједнако адекватан резиме за избегличку ситуацију у Египту и Либији, које су изазвале талас миграција ка Европској унији.

Арапско пролеће и догађаји на пољу међународне безбедности трансформисали су известан број земаља примаоца миграната и транзитних држава дуж северне Африке у земље избегличког порекла, посебно Сирију и Либију. Растући ниво национализма и смањена економска продуктивност у земљама као што су Тунис и Египат додатно су закомпликовали и често угрозили животе сталних избеглица из зона сукоба јужније или источније. Резултат су били краткорочни до средњорочни скокови миграције дуж Медитерана, што се види у случају Либије, која је до лета 2011. године произвела стотине хиљада миграната који су прешли у Тунис и Египат (Egypt Independent, 2011).

Милиони Сиријаца су се до сада склонили преко јорданске и турске границе, а обе земље у последње време на својим границама имају све већи прилив избеглица. Првобитно привремени, аранжмани и кампови за смештај избеглица у последње време добијају све трајније облике (Economist, 2013b). Упркос континуираној нестабилној ситуацији у јужном Судану и Ираку, такође је дошло до повратка неких економских миграната и избеглица у своје земље порекла, јер њихове земље домаћини дуж Медитерана више не изгледају безбедније од држава које су напустили, а миграција ка Европи или Израелу постала је превише опасна.

ИЗАЗОВИ СОЦИЈЕТАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Миграције представљају безбедносни изазов за Европску унију не само у погледу увећања опасности од тероризма, него и због могућности избијања регионалних конфликта, док би највећа од свих аномалија била та да најсиромашније земље Европе, због релативне економске неразвијености и високог броја незапослених, немају никакав економски или било који други интерес да задрже известан број миграната на свом тлу нити да сносе трошкове миграционог транзита, а суштински би сносиле највећи терет миграција.

Нерешен статус и тежак положај избеглих и прогнаних лица из Сирије, Авганистана, Ирака, Еритреје, Пакистана, Нигерије, Сомалије, Судана, Гамбије и Малија, могу да изазову следеће безбедносне претње: организовани криминал, пљачке, немири и испољавање незадовољства према органима власти и појединачни инциденти, трговину људима, илегалне миграције и нарушавање граница, спорове са суседним земљама, увоз тероризма, нелегалну трговину и шверц оружјем, пораст десничарског екстремизма, проблеме економског развоја и економске претње.

С обзиром на то да је део миграната директно учествовао у ратним дејствима и да је обучен за извршење борбених дејстава у руралним и урба-

ним срединама, постоји реална могућност извођења појединачних терористичких акција по објектима и метама високе вредности у циљу изазивања страха и панике код становништва. У случају реализације, ефекат угрожавања безбедности би био на високом нивоу (Jevtić & Miljković, 2021: 67). Са аспекта процене терористичке претње, проблем представља недовољан број било каквих података о лицима мигрантима. Ради се, углавном, о лицима са делимичним подацима или без података о идентитету, пореклу, евентуалној криминалној или терористичкој прошлости, здравственом и психичком стању. Имајући у виду да се њихова идентификација у малом броју случајева заснива на личним документима, а у највећем броју лица се идентификују према сопственом исказу, структура миграната је мало позната. У процени терористичке претње, не треба пренебрегнути утицај радикалне исламистичке идеологије на радикалне групе у региону, и њихову спрегу са екстремистичким и терористичким организацијама у земљама региона (Jevtić & Miljković, 2021: 68).

На то посебно утиче чињеница да знатан број радикалних исламиста из земаља региона учествује у активностима „Исламске државе”. Њиховим повратком са зараћених подручја у земље одакле су отишли, ствара се језгро могућих носилаца терористичких активности и њиховог повезивања са истомишљеницима из редова миграната. С обзиром на то да је део миграната директно учествовао у ратним дејствима и да је обучен за извршење борбених дејстава у руралним и урбаним срединама, постоји реална могућност извођења појединачних терористичких акција по објектима и системима критичне инфраструктуре и метама високе вредности, у случају незадовољства статусом, дужег задржавања на границама ЕУ, враћања назад према земљама одакле су кренули или по налогу инспиратора из радикалних терористичких организација. Импликације нарушених аспеката социјалне безбедности на националном, регионалном и глобалном нивоу значајно су утицале на миграције као теризмогени фактор (Jevtić & Miljković, 2021: 68).

Друштвене и економске импликације миграција за Европску унију

Недавни пораст прилива азијанаца у Европу несумњиво је изазвао све веће интересовање и забринутост због миграције и покренуо је питања о способности ЕУ да брзо интегрише мигранте у привреду и друштво. У исто време, принудна и економска миграциона кретања ће се вероватно наставити и убудуће. То је због сукоба у суседним регионима, посебно Украјини, као и до пораста броја и размере природних катастрофа које су последица климатских промена и повећања сиромаштва у свету (International Monetary Fund, 2016).

Миграције утичу на многе различите аспекте друштва, како у земљама порекла тако и у земљама одређишта. Мигранти обично долазе из региона са нижом продуктивношћу рада и имају тенденцију да постигну вишу продуктивност рада. Као таква, миграција генерише економске добитке и може бити одлучујући фактор у помагању Европи да реши њене изазове: старење

становништва, просперитет и безбедност (По, 2015). Гледајући економску димензију миграција, дошљаци представљају вредну радну снагу која може у дугорочном периоду бити подршка земљама ЕУ да опораве своје економије. Краткорочно гледано, пријем и подршка тражилаца азила, кроз пружање услуга као што су смештај, храна, здравство и образовање, захтевају додатна јавна улагања и потрошњу. Овај ефекат је концентрисан у главним земљама дестинације, односно, у Аустрији, Немачкој и Шведској (Perco, 2004).

Фискални утицај избеглица је посебно значајан за земље које се суочавају са буџетским ограничењима. Утицај миграната у средњорочном и дугорочном периоду зависи од тога колико (и колико ће брзо) бити интегрисани на тржиште рада, „у којој мери ће вештине придошлица допунити или заменити вештине домаће радне снаге и њихов утицај на алокацију ресурса, микс производа и производну технологију”. Интеграција тржишта рада је кључна за смањење нето фискалних трошкова повезаних са тренутним приливом миграната, што пре се они запосле, то ће више помоћи јавним финансијама кроз порез на доходак и доприносе за социјално осигурање. Њихова успешна интеграција на тржиште рада такође ће се супротставити неким негативним фискалним ефекатима старења становништва. Напротив, спори процеси интеграције одражавају присуство фактора и препрека које отежавају мигрантима да нађу посао: недостатак језичких вештина и квалификације, законска ограничења у раду током периода подношења захтева за азил и ригидност тржишта.

Пораст ксенофобије у Европској унији

Нагли долазак избеглица и миграната у 2015. години надмашио је способност многих држава чланица да приме новопридошлице и запретио поделом унутар Европске уније. Државе чланице нису биле у стању да постигну споразум и спроведу ефикасне, дугорочне мере како би на одговарајући начин дочекале и угостиле људе који долазе на континент. На пример, усвојен је план релокације да се око 160.000 тражилаца азила из Италије и Грчке пребаци у друге европске земље. Међутим, само трећина од овог броја је стварно измештена.

Док се Европска унија бори да реформише свој заједнички систем азила, тензије против избеглица и миграната распирују се широм континента. У Италији, од када је именован за министра унутрашњих послова, лидер екстремно десничарске партије „Лига”, Матео Салвини, појачава своју реторику против миграната. Салвинијева ксенофобична реторика и политика су се одразиле и на друге земље. Хрватска је, на пример, оптужена за колективно протеривање миграната и тражилаца азила и за примену полицијске бруталности. Мађарска је усвојила закон за санкционисање невладиних организација које раде на пружању помоћи мигрантима и тражиоцима азила, док је Данска у децембру најавила да жели да пошаље одбијене тражиоце азила и криминалне избеглице на изоловано острво од 2024. године.

Неке од ових политика могу чак ризиковати да наруше основна права и вредности Европске уније. Ову опасност је истакла агенција Европске уније за основна права у свом извештају објављеном прошлог фебруара о кршењу основних права миграната и избеглица. Ове ризике је чак признала и Европска комисија, која је покренула прекршајне поступке против Бугарске и Мађарске због кршења европских правила о азилу.

Поред ових промена у законодавству и политици, такође смо видели пораст антимигрантских активности и демонстрација. Насилне протесте у Немачкој су у августу 2023. организовали покрет Пегида и АфД, екстремно десничарска партија у успону, што је довело до вербалних и физичких напада на странце. Недавно се један отворено ксенофобичан човек забио својим аутомобилом у гомилу Сиријаца и Авганистанаца на Нову годину, ранивши неколико њих.

У Белгији је неколико хиљада људи протествовало прошлог децембра у „Маршу против Маракеша” против Глобалног договора за миграције потписаног у Маракешу тог месеца. Ово је пропраћено реториком и слоганима попут „Наши људи пре свега” и „Доста нам је, затворите границе”. Ксенофобија расте, а немогућност држава чланица да постигну договор о политици азила и имиграције или реформишу Заједнички европски систем азила (CEAS) баца тамну сенку на заједничку политику Уније.

Европска комисија је покренула велику реформу ЦЕАС-а. Преговори су, међутим, били тешки и споро напредују. Ово посебно важи за планирану ревизију Даблинске уредбе, која и даље дели европске државе. Један од главних аспеката ове реформе је стварање „механизма за дистрибуцију” за тражиоце азила широм уније у настојању да се смањи притисак на земље дуж јужне границе. Вишеградска група (Мађарска, Словачка, Чешка и Пољска) је, међутим, категорички одбила било какву прераспodelу и она је против ставова европских медитеранских држава (Италија, Грчка, Малта, Шпанија и Кипар), које позивају на механизам који може помоћи у подели одговорности за мигранте.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У многим земљама ЕУ, политичка сцена је била таква да доминирају растућа антимигрантска осећања која миграцију сматрају претњом за културне идентитете и систем благостања.

Мигранти се суочавају са већим ризиком од социјалне искључености од домаћег становништва, посебно у погледу приступа запошљавању, образовању, здравству и социјалним услугама. Међу мигрантском популацијом, неке групе су посебно под ризиком и, стога, захтевају прилагођене мере интеграције. Ово се посебно односи на држављане трећих земаља, избеглице и кориснике међународне заштите, нискоквалификоване мигранте, жене, малолетнике без пратње, мигранте са инвалидитетом и ирегуларне мигранте.

У овом веома компликованом контексту, непрофитни пружаоци социјалних услуга и организације цивилног друштва укључени су у обезбеђивање краткорочних и дугорочних решења за изградњу кохезивних друштава и неговање интеграције миграната и избеглица у земље пријема, као и интеграцију, иначе, људи у неповољном положају у својој земљи, бескућника и других социјално рањивих категорија. Четири потенцијалне препреке интеграције миграната у Европској унији су: дискриминација миграната, тешкоће у проналажењу посла, ограничене интеракције између миграната и грађана и негативно медијско представљање миграната.

ЛИТЕРАТУРА

- AllAfrica (2013, May 26). *Somalia: Federal Govt Supports Repatriation of Somali Refugees*. Retrieved 13. 5. 2024. from http://allafrica.com/stories/201305270013.html?aa_source=nwsltr-refugees-en
- Aljazeera (2013, May 12). *Iraq's Invisible Refugee Crisis*. Retrieved 21. 3. 2024. from <http://www.aljazeera.com/humanrights/2013/05/20135109413806217.html>.
- Amnesty International (2009, May 17). *Conflict Analysis, Eyes on Darfur*. Retrieved 15. 6. 2024. from www.eyesondarfur.org/conflict.html.
- Amnesty International, (2008, May 12). *Iraq: Suffering in Silence: Iraqi Refugees in Syria*. Retrieved 12. 4. 2024. from <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE14/010/2008/en>;
- Bell, M. & Ward, G. (2000). Comparing Temporary Mobility with Permanent Migration. *Tourism Geographies*, 2(1), 98–99.
- Berliner Afrikakreis (2013, April 03). *Etiophia – new approach*. Retrieved 13. 6. 2024. from <https://sidberlin.de/afrikakreis/>
- Connell, D. (2013, June 05). *Refugees, Ransom and Revolt*. Middle East Research and Information Project (MERIP). Retrieved 15. 6. 2024. from <http://www.merip.org/mer/mer266/refugees-ransoms-revolt>
- Daily News Egypt (2012, September 5). *A Marginalised Community: Sudanese Refugees in Egypt*. Retrieved 15. 6. 2024. from <http://www.dailynewsegypt.com/2012/09/05/a-marginalised-community-sudanese-refugees-in-egypt/>
- De Genova, N. P. (2002). Migrant „illegality” and deportability in everyday life. *Annual review of anthropology*, 31(1), 419–447.
- Easterly, W. (2003). Can foreign aid buy growth?. *Journal of economic Perspectives*, 17(3), 23–48.
- Economist (2013a, June 13). *Syrian Refugees in Turkey: Will They Ever Go Home?* Retrieved 10. 2. 2024. from www.economist.com/news/middle-east-and-africa/21579522-refugees-are-building-life-fighting-never-far-away-will-they.
- Economist (2013b, February 23). *The death of country*. Retrieved 19. 8. 2024. from <https://www.economist.com/weeklyedition/2013-02-23>

- Egypt Independent (2012, April 13). *Special from Libyan Border: Refugee Crisis Escalates as Libyan Violence Shows no Sign of Relenting*. Retrieved 10. 2. 2024. from <http://www.egyptindependent.com/news/special-libyan-border-refugee-crisis-escalates-libyan-violence-shows-no-sign-relenting>.
- Fahamu Refugee Legal Aid Newsletter (2013, June 1). Sarah Hodgson, *Psychosocial Well-Being within Refugee Education in Cairo*. <http://frlan.tumblr.com/post/51869692799/psychosocial-well-being-within-refugee-education-in>.
- Gidens, E. (1998). *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić.
- GSDRC (2013, June 5). *Róisín Hinds - Somali Networks: Structures of Clan and Society*. Retrieved 30. 4. 2024. from www.gsdrc.org/go/.
- Guardian (2009, June 20). *The Plight of Eritrean Refugees*. Retrieved 10. 3. 2024. from <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/belief/2009/jun/20/eritrea-refugees-misghina>
- Guardian (2012, June 28). *Sudan 'Elbow-Lickers' Are Turning Omar al Bashir's Jibe against Him*. Retrieved 13. 5. 2024. from <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jun/28/sudan-protests-elbow-lickers-bashir>
- Hofmeier, R. & Mehler, A. (2004). *Kleines Afrika-Lexikon: Politik, Wirtschaft, Kultur*. CH Beck.
- Ilo (2015, September 7). *Inclusion of people with disabilities in national employment policies*. Retrieved 10. 4. 2024. from http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_407646.pdf
- IMI Policy Briefing (2012, June 11). *Exploring the Future of Migration in the Horn of Africa: Survey Insights*. Retrieved 9. 4. 2024. from <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/imi-policy-briefings/pb-12-11-exploring-the-future-of-migration-in-the-horn-of-africa-survey-insights>.
- International Monetary Fund. (2016, January 15). *The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges*. Retrieved 15. 6. 2024. from <https://www.imf.org/external/Pubs/CAT/region.aspx>.
- International Organization for Migration (2012, June 28). *Stabilizing at-risk communities and enhancing migration management to enable smooth transitions in Egypt, Tunisia and Libya*. Retrieved 15. 5. 2024. from www.egypt.iom.int/Doc/START%20Regional%20EN.pdf.
- IRIN (2008, December 11). *Egypt: Lack of Income Main Problem for Iraqi Refugees*. Retrieved 19. 8. 2024. from <http://www.irinnews.org/report/81921/egypt-lack-of-income-main-problem-for-iraqi-refugees>.
- IRIN (2011, July 1). *Eritrea-Sudan: Refugees Battling for a Better Life*. Retrieved 20. 8. 2024. from <http://www.irinnews.org/report/93118/eritrea-sudan-refugees-battling-for-a-better-life>.
- IRIN (2011, September 19). *Mozambique/Tanzania: Horn Migrants Beaten, Deported, Imprisoned*. Retrieved 18. 3. 2024. from <http://www.irinnews.org/report/93759/mozambique-tanzania-horn-migrants-beaten-deported-imprisoned>.

- IRIN, (2012, November 21). *In-Depth: Top 10 Neglected Refugee Crises*. Retrieved 18. 3. 2024. from <http://www.irinnews.org/report/96797/in-depth-top-10-neglected-refugee-crises>.
- Jevtić, M. & Miljković, M. (2021). Social Security And Risks Of Modern Migration. *Kultura polisa*, 18(46), 55–71.
- Jewish Daily Forward (2013, June 10). The last jews of Ethiopia. Received to 10. 10. 2023. from <https://forward.com/culture/181857/the-last-jews-of-ethiopia/>
- Jordan Times, (2013, June 25). *King Discusses Syria, Palestine with European Officials*. Retrieved 18. 3. 2024. from <http://jordantimes.com/king-discusses-syria-palestine-with-european-officials>.
- Kyle, D. & Koslowski, R. (Eds.). (2011). *Global human smuggling: Comparative perspectives*. JHU Press.
- Morrissey, O. (2004). Conditionality and aid effectiveness re-evaluated. *World economy*, 27(2), 153–171.
- MPI DATA HUB (2011, October 01). *United States: Inflow of New Legal Permanent Residents by Country of Birth, Fiscal Year 1999–2011*. Retrieved 10. 3. 2024. from <http://www.migrationinformation.org/datahub/countrydata/country.cfm>.
- Perco (2004, Septembar 10). *Cultural diversity in your organisation*. Retrieved 15. 5. 2024. from <http://redcross.eu/en/upload/documents/pdf/2013/Migration/perco-diversity-en.pdf>
- Ravenstein, E. G. (1889). The Laws of Migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241– 305
- Reuters (2013, May 19). *Over 19,000 Refugees Flee Conflict in Eastern South Sudan: U.N.* Retrieved 15. 3. 2024. from <http://mobile.reuters.com/article/idUSBRE94S12O20130529?irpc=932>
- U.S. Committee for Refugees (2001, April 7). *Crisis in Sudan*. Retrieved 13. 6. 2024. from <http://web.archive.org/web/20041210024759/> <http://www.refugees.org/news/crisis/sudan.htm>.
- UK Border Agency (2011, August 30). *Iraq: Country of Origin Information (COI) Report*. Retrieved 18. 3. 2024. from <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/policyandlaw/coi/iraq/report-08-11.pdf?view=Binary>.
- UNAMID (2011, May 29). *Doha Document for Peace in Darfur*. Retrieved 15. 5. 2024. from <http://unamid.unmissions.org/Default.aspx?tabid=11060>.
- UNHCR Information Sharing Portal (2013, July 7). *Refugees in the Horn of Africa: Somali Displacement Crisis*. Retrieved 30. 4. 2024. from <http://data.unhcr.org/horn-of-africa/regional.php>.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2005, June 10). *UNHCR Statistical Yearbook*. Retrieved 15. 5. 2024. from <http://www.unhcr.org/4641bec20.html>.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2013, June 15). *UNHCR country operations profile – Jordan*. Retrieved 10. 3. 2024. from <http://www.unhcr.org/pages/49e486566.html>.

- United Nations High Commissioner for Refugees, (2013, May 10). *UNHCR country operations profile. Syrian Arab Republic*. Retrieved 18. 3. 2024. from <http://www.unhcr.org/pages/49e486a76.html>.
- Workpermit (2007, February 21). *Sweden Wants EU to Help with Iraqi Refugees*. Retrieved 30. 4. 2024 from http://www.workpermit.com/news/2007_02_21/sweden/petitions_eu_iraq_refugees.htm.
- Војковић, Г. & Глигоријевић, В. (2016). Политика сценарија – Демографски и миграциони трендови у будућности (пример Шумадије и Поморавља). Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет.
- Кокотовић, В. & Филиповић, М. (2017). Избеглице у Србији – 20 година касније. Журнал географског института „Јован Цвијић”, 63, 21–33.
- Литавски, Ј., Костић Дићић, Н. & Ђорђевић С. (2013). Збирка предлога практичне политике за реформу полиције у заједници. Београд: Београдски центар за безбедносну политику и Београдски центар за људска права.
- Марковић, Д. & Марковић, Д. (2015). Потенцијални изазови и ризици ирегуларних миграција по Европу. Београд: Институт за упоредно право.
- Милашиновић, Р. & Милашиновић, С. (2007). Основи теорије конфликта. Београд: Универзитет у Београду. Факултет безбедности.
- Пјанић, З., Стојановић, И. & Јакшић, М. (1994). Економска и пословна енциклопедија. Београд: Савремена администрација.
- Суботички, И. (2015). Људска безбедност – две студије случаја у Србији. СЕКОНС. Београд: SeConS Development Intiative Group.
- Центар за истраживање хумане безбедности. (2016. мај 15). Хумана безбедност. Приступљено 20. 10. 2023. путем <http://www.human-security.info/ocentru.php>

Рад примљен: 15. 4. 2024.

Рад одобрен: 2. 9. 2024.

ПРЕВЕНЦИЈА КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА - ПУТ КА СТАНДАРДИЗАЦИЈИ

Прегледни научни рад

DOI: 10.5937/zurbezkrim2402055S	COBISS.RS-ID 141411841	УДК 343.91:343.85
---------------------------------	------------------------	-------------------

Тања Ступар¹

Универзитет у Бањој Луци, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет,
Бања Лука, Република Српска, БиХ

Давор Ступар

Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука,
Република Српска, БиХ

Апстракт: Градови данашњице су суочени са многобројним изазовима, од еколошких до безбједносних проблемима. Један од највећих безбједносних изазова је пораст урбаног криминалитета и како га спријечити. Многи примјери су показали да дизајн окружења може утицати на криминално понашање. У свијету је познат модел превенције криминалитета кроз дизајн окружења (Crime prevention through environmental design – CPTED). У циљу унапређења урбане безбједности, неопходно је спроводити мјере превенције криминалитета, а овај модел је изузетно плоносан. Стога је циљ овог рада указати на значај CPTED-а за унапређење урбане безбједности на начин да се јавни урбани простор обликује као безбједан и привлачан за грађане. Будући да је на простору Републике Српске овај модел још увијек нов, циљ је представити развојни пут и значај стандардизације CPTED-а, као и његову примјену на свјетском нивоу. На овај начин, формираће се теоретска база истраживања и поставити темељи за иницијална истраживања на институти-ма и факултетима, у циљу cjеловитијег приступа анализи урбане безбједности.

Кључне ријечи: урбана безбједност, превенција криминалитета, CPTED, Република Српска

УВОД

Свједоци смо брзих промјена и непредвидивих изазова са којима се сусрећу градови и њихови становници – од еколошких и природних изазова и катастрофа до безбједносних проблема. Појам „безбједност” је веома сложен и комплексан друштвени феномен. Етимолошки, он долази од латинске ријечи *securitas-atris*, што значи безбједност, одсуство опасности, самопо-

¹ Аутор за кореспонденцију: проф. др Тања Ступар, Универзитет у Бањој Луци, Архитектонско-грађевинско-геодетски факултет. Имејл: tanja.stupar@aggf.unibl.org

уздање, заштићеност, итд. (Маслеша, 2007). Агенда о људској безбједности фокусира се на заштиту и унапређење безбједности људи и заједница па је превенција криминалитета један од највећих безбједносних изазова урбаних простора. У циљу унапређења урбане безбједности неопходно је спроводити мјере превенције криминалитета.

Уз мјере које спроводе криминолози, на превенцију криминалитета могуће је утицати и обликовањем и уређењем јавних простора, тј. урбаним дизајном. Прикладан дизајн и квалитетно коришћење простора могу довести до смањења страха од криминалитета и учесталости криминалитета и побољшати квалитет живота људи (Cozens, Saville & Hillier, 2005). На овај начин, могу се планирати, пројектовати и изградити безбједне заједнице (Crowe & Zahm, 1994). Постоје различити модели превенције криминалитета, али је овај рад фокусиран на превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED),² који заступа тезу да постоји веза између дизајна појединих урбаних зона и стопе криминалитета те да изглед и организација неког урбаног простора утичу на извршење кривичних дјела. Циљ CPTED-а је учинити сваку локацију несигурном за криминалне активности и истовремено безбједном за грађане.

CPTED није нов модел у свијету, али у Републици Српској јесте и недовољно је истражен. Стога су у наставку рада приказани његов развојни пут и примјена, с циљем да се представи његов значај и поставе темељи за иницијална истраживања на институтима и факултетима, у циљу дефинисања смјерница за израду планске и пројектне документације. Неопходно је стандарде, стратегије и принципе CPTED-а укључити у законодавни и политички оквир, смјернице националне политике и градске прописе за урбани дизајн и планирање.

РАЗВОЈ ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА

Још шездесетих и седамдесетих година XX вијека, новинарка и теоретичарка урбанизма и активисткиња, која је утицала на урбане студије, Џејн Џејкобс (*Jane Jacobs*), урбани писац Елизабета Вуд (*Elizabeth Wood*) и архитекта, Оскар Њуман (*Oscar Newman*) поставили су принципе и постулате безбједне архитектуре који су касније постали CPTED принципи и стратегије. Џејкобс је промовисала сигуран град прилагођен људима уз комбинацију атрактивности и приступачности, са системом отворености кроз партиципацију и право на отворен приступ урбаном простору. У својој књизи Смрт и живот великих америчких градова (*The Death and Life of American Cities*), тврдила је да се криминалитет у стамбеним блоковима може смањити оријентацијом зграда према улици, јасно разликујући јавни од приватног простора. Отворени простори повезују заједницу и повећавају број „очију на улици“. Тако-

2 CPTED се изговара као „сеп-тед“. Више видјети на: <http://www.cpted.net/>

ђе, она је сматрала да би урбани дизајн, како би се смањиле могућности криминалитета, требао показати разноликост коришћења простора (мјешовиту намјену) умјесто монофункционалних блокова и морао побољшати слободан проток људи као начин повећања „природног надзора” (Jacobs, 1961). CPTED стратегија природног надзора за превенцију криминалитета произашла је директно одавде. Раном развоју CPTED-а допринијела је и Елизабет Вуд (Wood, 1960; Wood, 1961) која је написала Нови поглед на уравнотежено сусједство (*A New Look at The Balanced Neighborhood*) и Дизајн стамбеног простора: друштвена теорија (*Housing Design: A Social Theory*). CPTED формулације за територијалну и друштвену контролу, посебно присутност људи, произашле су директно одавде. Њуман је у својој књизи Одбрамбени простор: превенција криминалитета кроз урбани дизајн (*Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*) конципирао приступ утемељен на теорији одбрамбеног простора, који је понудио врло прагматична рјешења за проблеме криминалитета, али релативно уска јер их је фокусирао на стамбене структуре и заједнице кроз територијалност (стварање перципираних зона територијалних утицаја), природни надзор (могућности надзора за становнике и њихове агенте) и имиџ и миље – данас се назива имиџ и одржавање (перцепцију јединствености, изолације и репутације пројекта). То су касније постале главне стратегије прве генерације CPTED-а. Дизајн одбрамбеног простора пружа људима прилику да преузму контролу над простором и активностима изван својих станова, даје им окружење за угодан живот и прилику да сами побољшају свој простор тако да је њихов идентитет са њим ојачан (Newman, 1972). Овај концепт сугерише да се сав простор у људском окружењу може бранити ако становници простор сматрају својим и штите га од криминалне употребе.

У истом периоду када је Њуман развијао свој концепт одбрамбеног простора, академска рјешења за контролу криминалитета изнио је зачетник CPTED-а, криминолог Кларенс Реј Џефри (*Clarence Ray Jeffery*) у својој књизи Превенција криминалитета кроз дизајн окружења (*Crime Prevention Through Environmental Design*). Џефри је тврдио да систем кривичног правосуђа (полиција, судови, затвори) није функционалан јер је криминалитет и даље основни друштвени проблем. Он је сматрао да се криминалитет и страх од криминалитета могу смањити преобликовањем изграђених простора (спољашњег физичког окружења), које посредује у можданим процесима људи, као стимуланс из окружења, и утиче на промјене њиховог понашања (Jeffery, 1971). „Понашање је производ мозга, а не околине. Да би се понашање догодило, околина, укључујући друштвену класу, образовање и старост као друштвену улогу, мора ући у мозак и бити обрађена” (Jeffery, 1990: 309). Он је предложио широк, системски заснован приступ између криминалитета и окружења. Његова концептуализација укључивала је унутрашње окружење (мозак), спољашње окружење (животну средину) и друштвено окружење, а интеракција ових различитих нивоа има моћ предвиђања и спречавања криминалитета (Jeffery, 1971).

Истоимену Цефријеву књигу објавио је 20 година касније криминолог и консултант за превенцију криминалитета Тимоти Кров (*Timothy D. Crowe*). Концепти представљени у овој књизи објашњавају везу између урбаног дизајна и људског понашања. Разумијевање ове везе може омогућити планерима да користе природне факторе животне средине како би смањили криминалитет. Кров је радио као директор Националног института за превенцију криминалитета на Универзитету у Луисвилу и креирао је свој CPTED програм обуке, који служи као важан извор информација за све који се баве урбаним дизајном, планирањем и управљањем простором (Crowe, 1991).

Хенри Синсерос (*Henry Cisneros*), бивши секретар за Становање и урбани развој Сједињених Америчких Држава (САД), објавио је 1995. године монографију Одбрамбени простор: одвраћање од криминалитета и изградња заједнице (*Defensible Space: Deterring Crime and Building Community*). Значајно је што је највиши лидер савезне владе признао утицај CPTED-а на криминалитет, а његова књига је постала широко распрострањена (Cisneros, 1995). Годину дана касније, поново је Њуман објавио своје концепте одбрамбеног простора у књизи Креирање одбрамбеног простора (*Creating Defensible Space*) (Newman, 1996). Пет година касније, Америчко удружење за планирање (*American Planning Association*) објавило је Сигурна мјеста: стварање сигурнијих, животнијих заједница кроз планирање и дизајн (*SafeScapes: Creating Safer, More Livable Communities Through Planning and Design*) (Zelinka & Brennan, 2001), чиме се CPTED учврстио као саставни дио процеса планирања у многим америчким градовима.

Такође, амерички Национални институт за правосуђе (*National Institute of Justice*) развио је студије које показују да се кроз одговарајући (ре)дизајн и ефикасно управљање физичким окружењем може контролисати и/или спријечити криминалитет (Fleissner & Heizelmann, 1996). Физичко окружење много утиче на криминалитет, страх од криминалитета и квалитет живота. CPTED дјелује тако што смањује способност криминалца да изврши злочин и повећава шансе да ће грађани видјети злочин.

Данас је CPTED холистички приступ који заузима значајно мјесто унутар криминологије и урбанизма. Почетком XXI вијека долази до планетарне прихваћености стратегија и принципа CPTED-а³ од стране полиције, архитеката, урбаниста, просторних планера и градских власти па они постају саставни дио различитих градских прописа за планирање, дизајн, изградњу и одржавање. Такође, тема је у академским круговима актуелна и данас, након пола вијека. Професори Рејчел Армитаж (*Rachel Armitage*) и Пол Екблом (*Paul Ekblom*) 2020. године објављују књигу Обнова превенције криминалитета кроз дизајн окружења: јачање веза са науком о криминалитету (*Rebuilding Crime Prevention Through Environmental Design: Strengthening the*

3 Стратегије CPTED-а су: за CPTED прве генерације: природни надзор, контрола приступа, територијалност и имиц и миље (имиц и одржавање); за CPTED друге генерације: друштвена кохезија, култура заједнице, повезаност и праг капацитета; за CPTED треће генерације: одрживост животне средине, социјална одрживост, економска одрживост и одрживост јавног здравља.

Links with Crime Science). Аутори дефинишу CPTED као приступ оријентисан на праксу за смањење ризика од криминалитета модификовањем изграђеног окружења (Armitage & Ekblom, 2020).

CPTED, како је познат и практикован данас, ближа је адаптација Њумановог одбрамбеног простора него Цефријевог оригиналног концепта, иако спаја елементе оба приступа. Он је еволуирао изван свог физичког фокуса са „CPTED-а прве генерације” у зрелије приступе CPTED-а друге и треће генерације и наставља се спајати са другим стратегијама превенције криминалитета заснованим на мјесту, као што су ситуациона превенција криминалитета и географија криминалитета, али и синтакса простора, нови урбанизам, затворене заједнице и „одговорност” простора и објеката (Kitchen & Schneider, 2007). Наиме, постепена експанзија теорије CPTED-а је порасла од мале микро размјере на нивоу архитектуре, у фокусу CPTED-а прве генерације, до средње мезо размјере са својим фокусом на друштвене услове у сусједству – CPTED друге генерације. CPTED друге генерације увели су Клевленд и Савил (Cleveland & Saville, 1997) током друге годишње конференције Међународне CPTED асоцијације (*International CPTED Association* – ICA). Према овој асоцијацији, превенција криминалитета кроз дизајн окружења дефинише се као „мултидисциплинарни приступ превенције криминалитета који користи урбани и архитектонски дизајн и управљање изграђеним и природним окружењем”. CPTED превазилази традиционалне сигурносне методе тако што природно интегрише безбједносне мјере у заједницу. Циљ свих CPTED апликација је: „Повећајте квалитет живота! Смањите страх од криминалитета! Смањите криминалитет!”⁴ Ширењем CPTED-а друге генерације 2000-их почела је нова ера CPTED теоретисања (генератори активности, расељавање криминалитета, предиктори кретања). Из урбанистичких коријена CPTED-а израстао је покрет за урбано планирање Паметан раст (*Smart Growth*) који је понудио нови начин размишљања о урбаном планирању уз анализу ширења урбаног простора, становања, саобраћаја, одрживости животне средине и њиховог утицаја на живот и безбједност заједнице (Goetz, 2005). Јасно је наглашена жеља за интеграцијом планирања, превенције криминалитета и живота у сусједству у нова очекивања и захтјеве савременог животног окружења. Кроз CPTED прве генерације, смањене су могућности криминалитета, а кроз CPTED друге генерације смањен је мотив за криминалитет. Међутим, нигдје се не посматра унутрашње психолошко и биолошко окружење повезано са вањским окружењем мјеста у којем живимо. Ово је темељ одакле су почеле да ничу идеје треће генерације CPTED-а. Saville & Mihinjac (2022) увели су CPTED треће генерације наглашавајући важност развоја насеља која задовољавају потребе највишег нивоа у хијерархији људских потреба психолога Абрахама Маслова (*Abraham Maslow*) (Maslow, 1943). Као интегрални приступ, CPTED треће генерације нуди начин да се одржи и превенција криминалитета и различити аспекти могућности живота у сусједству, што су аутори представили у својој

4 ICA је прва свјетска професионална непрофитабилна CPTED организација, формирана 1996. године у Калгарију у Канади. Више видјети на: <https://www.cpted.net/>

књизи CPTED треће генерације – Интеграција превенције криминалитета и могућности живота у сусједству (*Third-Generation CPTED – Integrating Crime Prevention and Neighbourhood Liveability*). Такође, Уједињене нације у Агенди за 2030. годину (познатој и као Хабитат III) наводе да се одрживи градови и заједнице морају учинити и безбједним па је један од предложених ужих циљева да се до 2030. године обезбједи једнак приступ безбједним, инклузивним и приступачним зеленим и јавним просторима (UN-SDSN, 2012). Општи принципи и оквир за процес превенције криминалитета кроз дизајн окружења успостављени су 2022. године унутар документа Превенција криминалитета – урбано планирање и дизајн зграда – CEN 14383 (*Prevention of crime – Urban planning and building design – CEN 14383*) као првог европског стандарда за смањење криминалитета и страха од криминалитета путем урбаног планирања. CEN стандарди из серије 14383, а посебно кровни стандард Урбанистичко планирање (ENV 14383-2:2003 замијењен TR 14383-2:2007 и TS 14383-2:2022), засновани су на идејама Ц. Џејкобс и О. Њумана о превенцији криминалитета и страху од криминалитета. Рад на овом стандарду започео је 1995. године, а отприлике 25 година касније, резултат је не само комплетна серија европских стандарда CEN 14383 него и приручник SafePolis (2008) и свјетски ISO стандард о CPTED-у (ISO 22341:2021). Приручник SafePolis је креиран као практично објашњење смјерница у стандарду TR 14383-2. Овај стандард пружа смјернице и стратегије за CPTED, за процес „корак по корак“ укључујући све релевантне актере за урбано планирање и смањење криминалитета. Стандард и приручник нуде практично знање о томе како спријечити криминалитет, страх од криминалитета и антисоцијално понашање кроз урбани дизајн и планирање. За стандард TR 14383-2 каже се да је „једини стандард за превенцију криминалитета у Европи од Римског царства“ (COST Action TU1203, 2014: 50), а исто важи и за ревизију TS 14383-2:2022 (van Soomeren, 2022). Свјетски ISO стандард о CPTED-у ISO 22341:2021 има циљ да промовише заједничко разумијевање превенције криминалитета кроз дизајн окружења (у области безбједности, спровођења закона и сродних ризика и њихових превентивних мјера) и кроз дизајн и управљање животном средином. Овај документ се бави разумијевањем криминалитета у контексту физичког окружења и фактора ризика безбједности, основама CPTED-а кроз његову историјску позадину, разматрањима CPTED стратегија, процесом имплементације CPTED-а и општим принципима за CPTED процес (уравнотежен концептуални приступ, исплативост, одрживост и отпорност, еколошки приступ, прилагодљива примјена и приступ заснован на доказима). Свјетски ISO стандард о CPTED-у пружа смјернице за успостављање основних елемената, стратегија и процеса за превенцију криминалитета и страха од криминалитета у новој или постојећој изграђеној средини. Ту су и примјери имплементације стратегија и примјери добре праксе, али могућности примјене CPTED-а нису ограничене само на њих (ISO, 2021).⁵

5 Више видјети на: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22341:ed-1:v1:en>

Значај овог развојног пута CPTED-а ка стандардизацији је велики и показује важност да се стандарди, стратегије и принципи CPTED-а укључе у градске прописе за планирање, дизајн и управљање, али и у смјернице националне политике и државни законодавни оквир.

ПРИМЈЕНА ПРЕВЕНЦИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА КРОЗ ДИЗАЈН ОКРУЖЕЊА

Велики дио овог развојног пута CPTED-а долази од постепеног укључивања његових стратегија у локалне грађевинске и развојне кодексе САД те смјернице националне политике у Великој Британији. CPTED се најдуже примјењује на енглеском говорном подручју и земљама сјеверне Европе, али све се више развија и у земљама као што су Италија и Француска те у источној Европи, Турској и на Блиском истоку (Ekblom, 2011). У Британији, модерни CPTED је одобрила национална влада и проглашен је као политика локалних власти у контексту програма Сигурни путем дизајна (*Secured by Design – SBD*) (Kitchen & Schneider, 2007). Иако укључује друге владине агенције, SBD је у основи иницијатива коју води полиција која има циљ да примијени принцип превенције криминалитета заснованих на мјесту на изграђено окружење. Средином 1980-их, Британски институт за стандардизацију (*British Standardisation Institute – BSI*) био је први институт за стандардизацију у Европи који је објавио стандарде за превенцију криминалитета за станове, распоред улица (наглашавајући слијепе улице), као и за радње и канцеларије. За разлику од Британије, у Америци⁶ и Азији⁷ не постоје националне CPTED смјернице него се смјернице за планирање и дизајн дају државама да их осмисле. Националне владе Аустралије⁸ и Новог

6 Тако је, на примјер, 2000. године Одбор за CPTED у Вирџинија Бичу издао водич пројектантима и дизајнерима за израду физичког окружења Превенција криминалитета кроз окружење – опште смјернице за дизајнирање сигурнијих заједница (*Crime Prevention Through Environmental – General Guidelines For Designing Safer Communities*). У њему су описане CPTED стратегије и представљене конкретне смјернице за имплементацију ових техника у различитим просторима. Више видјети на: <https://www.bibliotecadeseguranca.com.br/wp-content/uploads/2023/04/crime-prevention-through-environmental-design.pdf>

7 У Азији, сингапурско Национално вијеће за превенцију криминалитета издало је 2003. године Водич за превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (*Crime Prevention Through Environmental Design Guidebook*). Више видјети на: <https://appdev.ifdemo.com/ncpcorgsg/images/media/CPTED.pdf>

8 Тако је, на примјер, 2005. године Влада савезне аустралијске државе Викторије, тј. Министарство одрживог развоја и заштите животне средине издало публикацију Смјернице за сигурнији дизајн за Викторију (*Safer Design Guidelines for Victoria*), која говори о важности изграђеног окружења за смањење криминалитета и страха од криминалитета, а у публикацији је наглашено и како добро улагање у обликовање и изглед окружења доноси бројне друштвене и социјалне користи за заједницу. Више видјети на: https://www.planning.vic.gov.au/_data/assets/pdf_file/0014/4631/Safer_Design_Guidelines.pdf Такође, влада аустралијске државе Квинсланд (*Queensland Government*) издала је 2007. године водич Превенција криминалитета кроз дизајн окружења – Смјернице за Квинсланд (*Crime Prevention through Environmental Design – Guidelines for Queensland*) са конкретним смјерницама за имплементацију CPTED принципа. Више видјети

Зеланда⁹ развиле су законодавни и политички оквир за коришћење CPTED-а па све савезне државе имају CPTED кодекс или смјернице (Балгач, 2013).

Урбана безбједност је основна компонента модерних демократија Европске уније. Стога је хитно да европске локалне урбане власти почну прихватати своју улогу у креирању и имплементацији безбједносних политика. У Европи је 1992. године Европска урбана повеља (*European Urban Charter*) подржала право становника урбаних простора на сигуран и безбједан град (СЕ, 1992). Европски савјет је 2008. године усвојио „Европску урбану повељу II – Манифест нове урбаности” (*European Urban Charter II – Manifesto for New Urbanity*), гдје је императив превенција криминалитета као услов безбједности у граду (СЕ, 2008). Европска комисија је 2017. године донијела Акциони план за подршку заштити јавних простора (*Action Plan to support the protection of public spaces*), који укључује превенцију криминалитета кроз дизајн окружења (ЕС, 2017). Урбана агенда о безбједности у јавним просторима (*Urban Agenda on Security in Public Spaces*) објављена је 2019. године.

Споменути документи Европске уније су изузетно значајни, али, нажалост, нису усвојени у Републици Српској нити у Босни и Херцеговини. Република Србија усвојила је споменути Акциони план за подршку заштити јавних простора. Међутим, ставови који се односе на CPTED не постоје у важећем Закону о планирању и изградњи Републике Србије,¹⁰ тако да архитекти и урбанисти нису у обавези да их анализирају и укључе у свој рад. Насупрот томе, теренска истраживања у српским градовима показују да је урбана безбједност битна грађанима и да утиче на начин како они користе одређене отворене просторе у свом окружењу (Антонић, Ђукић, Ваништа Лазаревић & Марић, 2022). Урбанистички завод Београда је 2007. године издао приручник Безбеднија места: систем планирања и превенција криминала. У приручнику је описано седам CPTED атрибута урбане безбједности (УЗБ, 2007).

Урбана безбједност и CPTED не постоје ни у важећем Закону о просторном уређењу Републике Хрватске.¹¹ У Стратегији просторног развоја Републике Хрватске наводи се да свака интервенција и преобликовање простора директно утиче на здравље, безбједност, климу и укупне услове живота.¹² Јуричић (2016) наводи да би се имплементација CPTED-а у Републици Хрватској најједноставније могла спровести кроз већ постојеће програме или

на: <https://www.police.qld.gov.au/sites/default/files/2021-07/Crime%20Prevention%20Through%20Environmental%20Design%20-%20Guidelines%20for%20Queensland%202021%20v1.pdf>

9 Полицијска управа Окланд на Новом Зеланду у своме приручнику из 2011. године Превенција криминалитета кроз дизајн окружења (CPTED) – приручник о безбједности (*Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) – Security Handbook*) представила је цијели низ CPTED принципа (подијељених према компонентама територијалности, надзора, одржавања и контроле приступа) и смјернице за њихову правилну имплементацију. Више видјети на: <https://www.rockridgencpc.com/documents/fliers/CPTED%20Security%20Handbook-rev%20simlin.pdf>

10 Закон о планирању и изградњи Републике Србије, Службени гласник РС, бр. 72/09.

11 Закон о просторном уређењу Републике Хрватске, Народне новине РХ, бр. 153/13.

12 Стратегија просторног развоја Републике Хрватске, Народне новине РХ, бр. 106/17.

стратегије, као што је Полиција у заједници која је компатибилна са моделом одбрамбеног простора, који је у својој суштини врло сличан СРТЕД-у. СРТЕД и стратегија Полиција у заједници представљају свеобухватне стратегије превенције криминалитета и подразумевају блиску сарадњу полиције и становника сусједства у превенцији криминалитета и страха од криминалитета.

Полицијски систем у Босни и Херцеговини је сложен јер је подијељен на нивое државе и ентитета (Федерација БиХ и Република Српска), а и полиција Брчко дистрикта БиХ је самостална организациона полицијска структура. Ова сложена структура организације полиције у БиХ указује на сложеност процеса примјене одређених модела превенције криминалитета на државном нивоу. Урбана безбједност и СРТЕД не постоје у важећем Закону о уређењу простора и грађењу¹³ нити у Закону о стратешком планирању и управљању развојем у Републици Српској.¹⁴ Ово указује да струка није у обавези да се бави урбаном безбједношћу иако урбани јавни простори треба да буду, прије свега, безбједни. Неопходно је стратегије и принципе СРТЕД-а укључити у процесе планирања и уређења простора те тему безбједности укључити у планске документе у циљу превенције криминалитета и страха од криминалитета.

ЗАКЉУЧАК

Криминалитет и страх од криминалитета су велики проблем савременог друштва и негативно утичу на квалитет живота грађана. Зато је важно осмислити ефикасне начине превенције криминалитета. Изграђен простор треба да буде дизајниран на начин да унаприједи стил и квалитет живота људи тако што ће задовољити њихове физичке, друштвене и економске потребе, као и обезбиједити сигурно мјесто за живот. Ово се може постићи превенцијом криминалитета кроз дизајн окружења (СРТЕД).

Превенција криминалитета кроз дизајн окружења представља значајну везу између теорија безбједности и урбаног дизајна и планирања гдје кроз различите стратегије, принципе и смјернице нуди многобројна рјешења за унапређење безбједности отворених јавних простора. Највећа препрека у широј примјени СРТЕД-а је незнање и недовољно познавање и разумевање овог концепта, иако се успјешно користи већ дуго година и многа су истраживања потврдила његову ефикасност. Зато је потребно активно радити на едукацији, како инжењера тако и криминолога, социолога, психолога и свих других стручњака и грађана који могу помоћи у осмишљавању стратегија, принципа и смјерница за превенцију криминалитета. У постојеће законске и техничке прописе требало би укључити постојеће СРТЕД

13 Закон о уређењу простора и грађењу Републике Српске, Службени гласник РС, бр. 40/13.

14 Закон о стратешком планирању и управљању развојем у Републици Српској, Службени гласник РС, бр. 63/21.

стандарде, стратегије и принципе, имајући у виду **значај стандардизације CPTED-а на европском и свјетском нивоу**. Примјери њихове успјешне имплементације могу бити корисни за израду планске и пројектне документације, посебно у Републици Српској гдје је ова област још увијек непозната.

ЛИТЕРАТУРА

- European Commission [EC]. (2017). *Action Plan to support the protection of public spaces*. Brussels, 18. 10. 2017. COM(2017) 612 final
- Антонић, Б., Ђукић, А., Ваништа Лазаревић, Е. & Марић, Ј. (2022). Учење урбане безбедности у студију за урбанистичко пројектовање: студентски пројекат за ново приобаље у Голупцу. У С. Станаревић и А. Ђукић (Ур.), Зборник радова Друге научне конференције Урбана безбедност и урбани развој (стр. 63–72). Београд: Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
- Armitage, R. & Ekblom, P. /eds./ (2020). *Rebuilding Crime Prevention Through Environmental Design: Strengthening the Links with Crime Science*. London: Routledge.
- Балгач, И. (2013). Превенција криминалитета кроз уређење околиша и урбани дизајн – смјернице CPTED-а. Полиција и сигурност, 22(1), 88–104.
- Cisneros, H.G. (1995). *Defensible space: deterring crime and building community*. Washington: Department of Housing and Urban Development.
- City of Virginia Beach. (2000). *Crime Prevention Through Environmental - General Guidelines For Designing Safer Communities*. Retrieved from <https://www.bibliotecadeseguranca.com.br/wp-content/uploads/2023/04/crime-prevention-through-environmental-design.pdf>
- Cleveland, G. & Saville, G. (1997). *Second generation CPTED and school safety*. Presented at 2nd international CPTED association conference, Orlando, FL, 2 December 1997.
- COST Action TU1203, Crime Prevention through Urban Design & Planning. Working Group 2. (2014). *Review of CEN 14383: The Death and Life of Great European Standards and Manuals - Development and Implementation of the CEN 14383 Standards*. EU Standard Implementation Resource. COST. Retrieved from <http://www.costtu1203.eu/downloads/cost-tu1203s-results/>
- Council of Europe [CE]. (1992). *European Urban Charter*. Retrieved from <https://rm.coe.int/168071923d>
- Council of Europe [CE]. (2008). *Manifesto for a new urbanity: European Urban Charter II*. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/urban-charter-ii-manifesto-for-a-new-urbanity-publication-a5-58-pages-/168095e1d5>
- Cozens, P. M., Saville, G. & Hillier, D. (2005). Crime prevention through environmental design (CPTED): A review and modern bibliography. *Property in Managment*, 23(5), 328–356.

- Crowe, T. D. & Zahm, D. L. (1994). *Crime Prevention Through Environmental Design. Land Development, Fall*, 22–27.
- Crowe, T. D. (1991). *Crime Prevention Through Environmental Design: Applications of Architectural Design and Space Management Concepts*. Boston: Butterworth-Heinemann.
- Goetz, E. G. (2005). *The big tent of growth management: smart growth as a movement*. United States of America: U. S. Department of Agriculture, Forest Service, North Central Research Station, St. Paul.
- International Organization for Standardization [ISO]. (2021). *ISO 22341:2021(en) Security and resilience — Protective security — Guidelines for crime prevention through environmental design*. Retrieved from <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:22341:ed-1:v1:en>
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House and Vintage Books.
- Jeffery, C.R. (1990). *Criminology: an interdisciplinary approach*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Jeffery, C.R. (1971). *Crime prevention through environment design*. Beverly Hills: SAGE.
- Јуричић, Е. (2016). Превенција криминалитета путем уређења околиша. Дипломски рад. Загреб: Свеучилиште у Загребу, Едукацијско-реhabилитацијски факултет.
- Kitchen, T. & Schneider, R.H. (2007). *Crime Prevention and the Built Environment*. Abingdon: Routledge.
- Маслеша, Р. (2007). Теорије и системи сигурности. Сарајево: Факултет криминалистичких наука.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50, 370–396.
- National Crime Prevention Council of Singapore. (2003). *Crime Prevention Through Environmental Design: Guidebook*. Retrieved from <https://appdev.ifdemo.com/npcorgsg/images/media/CPTED.pdf>
- Newman, O. (1972). *Defensible Space*. New York: Macmillan.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. Washington: US Department of Housing and Urban Development.
- Oakland Police Department. (2011). *Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) – Security Handbook*. Retrieved from <https://www.rockridgencpc.com/documents/fliers/CPTED%20Security%20Handbook-rev%20simlin.pdf>
- Queensland Government. (2007). *Crime Prevention through Environmental Design - Guidelines for Queensland*. Retrieved from <https://www.police.qld.gov.au/sites/default/files/2021-07/Crime%20Prevention%20Through%20Environmental%20Design%20-%20Guidelines%20for%20Queensland%202021%20v1.pdf>

- Saville, G. & Mihinjac, M. (2022). Third-Generation CPTED—Integrating Crime Prevention and Neighbourhood Liveability. In M. Saraiva (Ed.), *Urban Crime Prevention: Multi-disciplinary Approaches* (pp. 27–54). Switzerland: Springer Nature.
- The State of Victoria Department of Sustainability and Environment. (2005). *Safer Design Guidelines for Victoria*. Retrieved from https://www.planning.vic.gov.au/__data/assets/pdf_file/0014/4631/Safer_Design_Guidelines.pdf
- United Nations Sustainable Development Solutions Network [UN-SDSN]. (2012). *Indicators and a Monitoring Framework: Launching a data revolution for the Sustainable Development Goals*. Retrieved from <https://indicators.report/targets/11-7/>
- Урбанистички завод Београда [УЗБ]. (2007). Безбеднија места: систем планирања и превенције криминала. Београд: УЗБ.
- Van Soomeren, P. (2022). Standardisation and Multidisciplinary Processes in Urban Crime Prevention The Only Crime Prevention Standard in Europe Since the Roman Empire: from the CEN 14383 Series to the Worldwide ISO Standard 22341:2021. In M. Saraiva (Ed.), *Urban Crime Prevention: Multi-disciplinary Approaches* (pp. 95–113). Switzerland: Springer Nature.
- Wood, E. (1961). *Housing design: a social theory*. New York: Citizen's Housing and Planning Counsel of New York.
- Wood, E. (1960). *A New Look at ... the Balanced Neighborhood: A Study and Recommendations*. New York: Citizens' Housing and Planning Council of New York City.
- Zelinka, A. & Brennan, D. (2001). *SafeScape. Creating safer, more livable communities through planning and design*. Chicago: American Planning Association.

Рад примљен: 1. 7. 2024.

Рад одобрен: 20. 9. 2024.

Драган Млађан, редовни професор
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Република Србија

Приказ књиге
аутора др Драгише Јуришића и др Горана Максимовића

ВЈЕЖБЕ ПОДРЖАНЕ РАЧУНАРСКИМ СИМУЛАЦИЈАМА У ОБУЦИ СНАГА ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА

Монографија „ВЈЕЖБЕ ПОДРЖАНЕ РАЧУНАРСКИМ СИМУЛАЦИЈАМА У ОБУЦИ СНАГА ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА” је прва књига на овим просторима која се бави питањем употребе савремених технологија у обуци снага заштите и спасавања.

У књизи се аутори баве темом која у Босни и Херцеговини и земљама у окружењу, па и шире, заслужује посебну пажњу. Наиме, обука снага заштите и спасавања за одговор на различите ванредне ситуације представља кључ успешног и ефикасног одговора тих снага. Аутори указују на то да досадашња обука снага заштите и спасавања није на нивоу који треба да буде, када се ради о Републици Српској, Федерацији Босне и Херцеговине као и Брчко дистрикту БиХ, и који би обезбедио ефикасан и ефективан одговор тих снага у ванредним ситуацијама. Наравно, аутори истичу и разлоге који стоје иза таквог стања снага заштите и спасавања и истичу потребу за једним новим и савременим приступом у тој обуци.

Развој рачунара, софтвера и хардвера, омогућио је неслућене способности па тако и када се ради о употреби савремене технологије за обуку. Употреба рачунарских симулација представља само један сегмент у тој великој лепези савремених могућности. У складу са тим циљ ове књиге је да укаже на неке нове начине обуке снага заштите и спасавања а, пре свега, штабова за ванредне ситуације, како на локалном нивоу тако и на нивоу Републике Српске, па и шире. Нове технологије пружају нове могућности које је потребно искористити јер трошкови и новац, у том случају, нису ограничавајући фактори. Односно, основна идеја је била да се представе вежбе подржане рачунарским симулацијама и да се дају основни елементи за њихово планирање, организовање, реализовање и евалуацију. У том контексту, књига је подељена на девет поглавља уз увод и закључна разматрања.

Прво поглавље је посвећено обуци снага заштите и спасавања у Републици Српској, Федерацији БиХ и у институцијама на нивоу БиХ, као и ути-

цај уласка БиХ у Механизам цивилне заштите ЕУ на сегмент обуке снага заштите и спасавања у ентитетима и Брчко дистрикту БиХ.

Друго поглавље објашњава симулације и симулацијске системе, даје појмовни оквир, историјски развој, области примене и предности и недостатке употребе компјутерски подржаних вежби у односу на теренске или неке друге.

Треће поглавље је, пре свега, оријентисано ка појму и типологизацији вежби и дају се описи основних типова вежби које се користе у обуци снага заштите и спасавања у Републици Српској као и оне које се могу користити у будућности а међу којима су и вежбе подржане рачунарским симулацијама.

Основе менаџмента вежби снага заштите и спасавања су дате у четвртом поглављу које је уједно увод у планирање компјутерски подржаних вежби а што је представљено у петом поглављу. Ту су представљене све фазе планирања и организовања компјутерски подржаних вежби уз детаљан опис тимова за планирање, свих конференција и техничких припрема које је потребно реализовати прије саме вежбе.

Шесто поглавље даје детаљан опис начина на који се реализују вежбе подржане рачунарским симулацијама уз посебан осврт на контролу и оцењивање ових вежби, док седмо поглавље даје основе везане за извештавање о реализацији компјутерски подржаних вежби, како током њене реализације тако и након тога.

У осмом поглављу, представљени су симулацијски системи који се данас користе у свету и које је могуће наћи, како у БиХ тако и у земљама у окружењу, са њиховим основним карактеристикама и начином примене.

На крају је дат приказ симулацијских центара који се налазе у БиХ и земљама у окружењу а који потенцијално могу бити коришћени или се већ користе у некој мери за обуку снага система заштите и спасавања.

Књига „ВЈЕЖБЕ ПОДРЖАНЕ РАЧУНАРСКИМ СИМУЛАЦИЈАМА У ОБУЦИ СНАГА ЗАШТИТЕ И СПАСАВАЊА”, аутора др Драгише Јуришића и др Горана Максимовића, има 198 страна, 36 слика, 11 шема и шест табела што читаоцу омогућава да боље разуме садржај и односе између појединих елемената у процесу планирања, организовања и реализације рачунарски подржаних симулацијских вежби.

Начин на који аутори приступају предмету и проблему који се обрађује у овој монографији задовољава основна методолошка начела. Стотину референци које обухватају домаће и стране ауторе, те разне интернет адресе наведене у литератури, и велики број литературе на енглеском и руском језику, гарант је квалитетног, свеобухватног и потпуног приступа питању обуке снага заштите и спасавања у веку савремених технологија и нових технолошких могућности. Примери из стране праксе, те прикази могућности употребе рачунарских система за обуку снага заштите и спасавања у свету и земљама у окружењу, даје посебан значај овој монографији.

Ради се о монографији која може бити кориштена као помоћни уџбеник и практикум на предмету Безбедност у ванредним ситуацијама али и практикум и приручник за планирање, организовање, реализацију и процену вежби снага заштите и спасавања на рачунарским системима у институцијама заштите и спасавања како Републике Српске тако и Србије, али и шире.

Књига је врло интересантна и даје врло јасне смјернице читаоцу како припремити, организовати, реализовати рачунарски подржане вежбе снага заштите и спасавања. Детаљно и зналачки аутори описују разне врсте симулацијских система који се користе данас у свету и који постоје у БиХ и земљама у окружењу и који се мање или више успешно користе за обуку снага заштите и спасавања.

Др Јуришић и др Максимовић истичу нови начин обуке, који је готово непостојећи у тренутној литератури, односно, не постоји оваква врста монографије која се бави овим приступом у обуци снага заштите и спасавања. Овај иновативни начин обуке и његов приказ те детаљна објашњења о процесу припреме, планирања, реализације и евалуације, представља потпуни новитет у сфери области заштите и спасавања.

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ

И

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У
БЕОГРАДУ

-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* је научни часопис из области безбједности и криминалистике.

Часопис *Журнал за безбједности и криминалистику* објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спасавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују и радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Своје чланке и приказе за објављивање можете регистровати преко сервиса SCIndeks на адреси <https://aseestant.ceon.rs/index.php/zurbezkrim/login>

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два рецензента, одабрана из реда

признатих стручњака из уже научне области. По извршеној рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Кориговане рукописе, аутори треба да врате редакцији у року 14 дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Факултета безбједносних наука Универзитета у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Часопис излази на српском језику и енглеском језику, два пута годишње. Преводе прихваћених радова врши овлаштени преводилац а трошкове превода сноси уредништво часописа.

Аутори приликом писања радова за часопис *Журнал за безбједност и криминалистику* треба да уважавају сљедећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- ✓ Рад мора бити сачињен у Microsoft Word-у, ћириличким писмом, фонтом Times New Roman, величине 12 pt.
- ✓ Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од 30.000 словних мјеста, са размацима.
- ✓ Научни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима до 150 ријечи), кључне ријечи (четири до шест), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и крајак закључак.
- ✓ У уводу рада морају бити јасно наведени предмет, циљ и структура рада.
- ✓ Структура рада требала би да садржи сљедеће цјелине:
- ✓ Радови у којима се износе налази емпиријског истраживања пишу се по тачно одређеној структури која има општеприхваћени облик научних истраживања: увод, проблем, методолошки оквир истраживања, емпиријски резултати, дискусија и/или закључак и литературу.

- ✓ Теоријски радови: увод, главни дио структуриран у најмање два поглавља и закључак.
- ✓ Наслов рада: 12 pt, bold, централно равнање (alignment centered), велика слова.
- ✓ Име аутора/коаутора: 11 pt, централно равнање (*alignment centered*).
- ✓ Институције: централно равнање (*alignment centered*), навести испод имена аутора.
- ✓ Поред имена аутора навести име аутора за кореспонденцију, афилијацију и е-маил адресу у првој фус ноти у тексту (нпр. Др Марко Марковић је доцент на Факултету _____ Универзитета у Бањој Луци. Е-маил: xmakrovicmx@gmail.com).
- ✓ Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- ✓ Текст рада: 12 pt, потпуно равнање (alignment justified), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима без редног броја *italic*, централно равнање.
- ✓ Литература: 11 pt, без редног броја испред; референтни извори се наводе према абecedном реду.
- ✓ Наслови слика: 11 p, *italic*, центрирано испод слике.
- ✓ Наслови табела: 11 p, *italic*, центрирано изнад табеле.
- ✓ Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр: Табела 1, Графикон 1). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.
- ✓ Једначине се пишу у одговарајућем графичком едитору за једначине (Microsoft Equation, MathType и други) и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.
- ✓ Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно-бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.
- ✓ У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су књиге, чланци и остали извори, као што су документи, закони,

новински чланци, коришћене интернет адресе и сл. Референце се исписују азбучним/абecedним редом у складу са предвиђеним стандардима.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

- ✓ У часопису *Журнал за безбједност и криминалистику* користи се стил цитирања-АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association 7th Edition). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена. Напомене се стављају на крај документа, прије навођења литературе. С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ

- ✓ Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (Водинелић, 1996: 23), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (Водинелић, 1996).
- ✓ Наративно цитирање: Водинелић (1996)...
- ✓ Уколико се цитира страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (Roxin, 1963: 148).
- ✓ Цитирање два коаутора рада, у загради навести презиме оба коаутора и годину издања (Grellier & Goerke, 2006).
- ✓ Цитирање три, четири и пет коаутора рада, у загради навести презиме свих коаутора и годину издања (Rachal, Daigle, & Rachal, 2007). У сваком наредном цитирању наводи се презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Rachal et al., 2007).
- ✓ Цитирање шест или више коаутора рада, у загради навести презиме првог коаутора и латинска скраћеница *et al.* (Paraharalabos et al., 2007).
- ✓ Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд, послје чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000б: 67).
- ✓ Уколико се наводи више радова различитих аутора у истој загради потребно их је раздвојити тачком са запетом (Шикман, 2011; Мијлковић, 2012). У том случају радове поредати хронолошки према години када су објављени, почев од старијег издања.

- ✓ Секундарно цитирање се врши на следећи начин: (Вуковић, 2004, цитирано према Крстић, 2004: 110).
- ✓ Цитирање новинских чланака у тексту се врши на следећи начин:
 - ✓ Без аутора: (Независне новине (2017)
 - ✓ Аутор: (Марковић, 2017)
- ✓ Цитирање докумената и извјештаја у тексту се врши на следећи начин: (прво цитирање: Министарство унутрашњих послова Републике Српске [МУП РС] 2012), наредно цитирање (МУП РС, 2012).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

- ✓ **Књиге:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов књиге (курзивом), мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Игњатовић, Ђ. (1998). *Криминологија*. Београд: Номос.

- ✓ **Поглавља у књизи:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов поглавља, у: прво слово имена (уредника), презиме (уредника), скраћена ознака уредништва (у загради), наслов књиге (курзивом), број прве и последње стране поглавља, мјесто издања, назив издавача.

Примјер:

Emerson, L., & Manalo, E. (2007). Essays. In L. Emerson (Ed.), *Writing guidelines for education students* (2nd ed, pp. 42-49). South Melbourne, Australia: Thomson.

- ✓ **Радови у часописима:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, назив рада, назив часописа (курзивом), број и број прве и последње стране рада:

Примјер са наведеним волуменом, односно годином издања:

Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука, безбедност, полиција*, 13(1), 55-77.

Примјер без волумена, само број издања:

Strobl, R, Klemm, J, & Wurtz, S. (2005). Preventing Hate Crime: Experiences from two East-German Towns. *British Journal of Criminology*, 45, 634-646.

- ✓ **Докторске дисертације:** презиме и прво слово имена аутора, година издања у загради, наслов дисертације (курзивом), докторска дисертација, назив универзитета:

Примјер:

Липовац, М. (2016). Национална безбедност Републике Србије у регионалном безбедносном поткомплексу Западни Балкан. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет безбедности.

- ✓ Документа преузета са интернета:
Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице
Примјер:
(Републички завод за статистику Републике Српске [РЗРС]. (2009). *Статистички годишњак Републике Српске*. Преузето 2. 3. 2010. http://www.rzs.rs.ba/Publikacije/Godisnjak/2009/Godisnjak2009_Yearbook2009.pdf)
Cain, K. (2012, June 29). The Negative effects of Facebook on communication. *Social Media Today* RSS. Retrieved 26. 7. 2024 from <http://socialmediatoday.com>
- ✓ **Правни прописи:** пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послје запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања послје црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (Закон о општем управном поступку – ЗУП, *Службени гласник РС*, бр. 13/02).
- ✓ Навођење **судских одлука** треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).
- ✓ **Саопштења са научних скупова:** презиме и прво слово имена аутора, година у загради, наслов рада, назив конференције (курзивом), број стране у књизи апстраката у загради, место издања, назив издавача.
Примјер:
Kelly, L. (2011). Violence against women and children in the national legislations of the EU member states: an overview of the research results. *Друга годишња конференција Виктимолошког друштва Србије-Жртве криминалитета и жртве рата: међународни и домаћи контекст, књига апстракта* (стр. 13). Београд: Виктимолошко друштво Србије & Prometej.
- ✓ **Чланци из новина:** презиме и прво слово имена аутора, година и дан у загради, наслов текста, назив новина, број стране у тексту, или интернет странице са које је текст преузет.
Примјер:
Гудељ, Ј. (2006, 23. октобар). Полиција чува крст изнад Мостара. *Независне новине*, Бања Лука. Преузето 17. 11. 2010. <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Policija-cuva-krst-iznad-Mostara-1473.html>

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

- ✓ Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).
- ✓ Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл, ст. и тач, а иза последњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4-12, итд).
- ✓ Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.
- ✓ Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.
- ✓ Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).
- ✓ Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- ✓ Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.
- ✓ Приликом писања рада потребно је правилно користити интелектуалну својину других аутора. Плагирање, односно преузимање туђих идеја, ријечи или других облика креативног израза без навођења аутора представља грубо кршење научне и издавачке етике. Плагирање представља кршење ауторских права, што је законом кажњиво.
- ✓ Уз рукопис аутори су дужни доставити потписану изјаву. Образац се налази на веб страници часописа: <https://fbn.unibl.org/casopis/>

Журнал за безбједност и криминалистику
Изјава аутора

Под пуном моралном, материјалном и кривичном одговорнишћу изјављујемо:

- а) да је рад под насловом _____ који је поднијет за објављивање у **Журналу за безбједност и криминалистику** оригиналан и у потпуности резултат нашег истраживања;
- б) да не крши ауторска права или друга права власништва трећих лица;
- ц) да је у складу са научним стандардима у погледу цитирања и навођења научних радова других аутора у тексту;
- д) да није објављен у другом часопису под овим или било којим другим насловом;

е) да није поднијет за објављивање у другом часопису, под овим или било којим другим насловом, све док уређивачки одбор Часописа не обавијести аутора о томе да ли је чланак прихваћен за објављивање или не;

ф) да не постоји/постоји сукоб интереса (наведите):

г) да ће након објављивања рада потписани аутори пренијети сва ауторска права издавачу у складу са политиком Часописа;

х) да ће, након што овај рад буде објављен у **Журналу за безбједност и криминалистику**, ако је исти рад поново штампан у било којем другом часопису, информације о објављивању рада у **Журналу за безбједност и криминалистику** бити наведене у фусноти и о томе бити обавијештен уређивачки одбор **Журнала за безбједност и криминалистику**;

и) да је допринос појединих аутора у припреми рукописа сљедећи (попуните табелу):

1. Концепт и дизајн истраживања
2. Стварање метода и техника истраживања
3. Прибављање и прикупљање емпиријских података
4. Обрада, анализа и представљање резултата
5. Писање рукописа
6. Критичко исправљање (ревизија) рукописа
7. Остало (навести)

Име и презиме	Допринос (1-7)	Потпис
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

Датум:

Потпис аутора:

ФАКУЛТЕТ БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ЖУРНАЛ ЗА БЕЗБЈЕДНОСТ И КРИМИНАЛИСТИКУ

ЧАСОПИС ФАКУЛТЕТА БЕЗБЈЕДНОСНИХ НАУКА УНИВЕРЗИТЕТА
У БАЊОЈ ЛУЦИ

И

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ПОЛИЦИЈСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

- УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА -

Поштовани,

Часопис Журнал за безбједност и криминалистику објављује научне радове који третирају тематику безбједносних наука, криминалистике, форензике, заштите и спасавања, организације и послова полиције, специјалног физичког образовања и сл. Поред наведеног у часопису се објављују радови из других сродних научних дисциплина који су тематски блиски профилу часописа.

У часопису се објављују оригинални научни радови, прегледни научни радови, претходна саопштења, научне критике, односно полемике или осврти, прикази научних конференција, књига и пројеката, који нису претходно објављивани нити се налазе у процедури разматрања у другом часопису, у цјелини или у дијеловима.

Правилник о публиковању научних публикација („Службени гласник Републике Српске” бр. 77/17) је у својим одредбама (члан 53) као један од критеријума за категоризацију часописа предвидио и адекватност рецензија.

- Према члану 35. ставу 5. Правилника, Рецензија мора минимално садржавати:
 1. оцјену оригиналности, односно научног или стручног доприноса рада,
 2. оцјену актуелности рада,
 3. оцјену примјењене методологије,
 4. приједлог за сврставање у категорију или тип рада,
 5. оцјену коришћене литературе и
 6. сагласност за објављивање рада.
- Према члану 23. Правилника предвиђене су следеће врсте чланака:
 1. **Оригинални научни чланак** начелно је организован по схеми IMRAD за експериментална истраживања или на дескриптиван начин за де-

скриптивна научна подручја, у коме се први пут публикује текст о резултатима сопственог истраживања оствареног примјеном научних метода, које су текстуално описане и које омогућавају да се истраживање по потреби понови, а утврђене чињенице провјере.

2. **Прегледни научни чланак** представља преглед најновијих радова о одређеном предметном подручју са циљем да се већ објављене информације сажму, анализирају, евалуирају или синтетизују, те доноси нове синтезе које такође обавезно укључују резултате сопственог истраживања аутора.
 3. **Крајко или прелиминарно саопштење** је рад, али мањег обима или прелиминарног карактера, у којем неки елементи IMRAD-а могу бити испуштени, а ради се о сажетом изношењу резултата завршеног изворног истраживачког рада или чланка који је у настајању (енгл. Working Paper).
 4. **Научна критика, односно полемика или осврт** је расправа на одређену научну тему, заснована искључиво на научној аргументацији, у којој аутор доказује исправност одређеног критеријума свог мишљења, односно потврђује или побија налазе других аутора.
 5. **Информативни прилог** је уводник, коментар и слично.
 6. **Приказ књиге, инструмената, рачунарске програма, случаја, научног догађаја и слично** јесте прилог у којем аутор процјењује правилност/неправилност неког научног или стручног рада, критеријума, поставке или полазишта, уз посебан нагласак на квалитет оцјењиваног рада.
- Код процјене рада рецензенти треба да узму у обзир следеће:
 1. Припада ли рад по своме садржају *Журналу за безбједност и криминалистику*?
 2. Одговара ли садржај рада наслову?
 3. Да ли је рад у складу са стандардима предвиђеним за писање (упутство ауторима)?
 4. Има ли рад све потребне дијелове предвиђене за његову категорију (нпр. оригинални научни рад: увод, методе, резултате, дискусија, закључак)?
 5. Да ли су слике и табеле прегледне и разумљиве?
 6. Да ли је литература цитирана у складу са Упутством ауторима?
 - Остале напомене (члан 35. ставови 2, 4 и 6)
 1. Чланци се оцјењују описно.
 2. Образац Рецензије мора бити потписан ако је у штампаном облику, односно достављен на мејл уредништву за сваки појединачни рецензирани чланак.
 3. Рецензенти су дужни да укажу на могуће повреде етичких норми у раду.
 4. Рецензенти треба да наведу пуну референцу за један репрезентативни ауторски/коауторски рад из уже научне области као што је рад који су рецензирали.